

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

2 | 2014

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XXI, číslo 2/2014 – Vychází čtyřikrát ročně.

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO).

Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 34, 150 00 Praha 5-Smíchov, tel.: 274 866 700, birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada: **Alena Klvaňová**, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka

Jaroslav Cepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz

Adolf Goebel, adolf.goebel@post.cz | **Lucie Hošková**, hoskova@birdlife.cz

Barbora Kaminiecká, barbora.kaminiecka@nature.cz

Kamil Čihák, cihak@birdlife.cz | **Jiří Sládeček**, sladecek@psp.cz

Zdeněk Vermouzek, verm@birdlife.cz | **Lukáš Viktora**, viktora@birdlife.cz

Grafický návrh a sazba: **Jiří Kaláček** (www.kalacek.cz) | Tisk: **POINT Brno**

Jazyková korektura: **Igor Pejchal**

Toto číslo vyšlo 6. 5. 2014 v nákladu 2 600 výtisků. Uzávěrka příštího čísla je 30. 6. 2014. Vyjde v srpnu. Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. ISSN 1801-7525.

Poděkování Igoru Pejchalovi a všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: Králíček obecný (*Regulus regulus*). Foto: Martin Pelánek.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolné zájmové sdružení, zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 2000 členů. Realizuje vlastní i mezinárodní projekty, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V ČR zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (Together for birds and people).

Časopis nebyl v roce 2014 finančně podpořen žádným veřejným zdrojem financí.

Na jeho vydávání přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.

Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte webové stránky časopisu birdlife.cz/ptacisvet.html, profil na Facebooku – facebook.com/Ptacisvet nebo si přečtěte časopis v elektronické podobě na publero.com/title/ptaci-svet.

Publero

INZERCE

BIO HARMONIE

Naše Biofarma

*Z úcty k přírodě,
z lásky k člověku.*

- biopotraviny od českých farmářů
- špalda, pohanka, sója, červená pšenice
- suroviny českého původu

recepty a jiné informace najdete na:

www.nasebiofarma.cz

1 | Úvodník / Jiří Flousek

1 | Z terénu i kanceláře / Lucie Hošková

Co přinesl poštovní holub

2 | Mírná zima přispěla k zajímavým pozorováním / Karel Machač

2 | Hejno sněhulí severních / Vladislav Piechaczek

2 | Vzpomínka na Vivarium Lekniň, sovy a Den slovenské samostatnosti / George O. Krizek

Letem ptačím světem / Barbora Kaminiecká

2 | Zapište Bedříšku

2 | Záchrana „krále bažin“

2 | Být druhý nemusí být vždy na škodu

Poznáte...?

3–5 | Poznáte bramborníčky a rehy? / Martin Pudil, Jan Hošek

Z významných ptačích území

6–7 | Ptačí oblast Labské pískovce – 10 let od vyhlášení / Pavel Benda

8 | Beskydské houkání / Daniel Křenek a Václav Tomášek

8 | Hnízdění orla křiklavého v severozápadních Čechách / Oldřich Bušek

Zajímavosti z ptačí říše

9 | Ibis skalní na severu Čech / Jiří Flousek, Pavel Kurka

9 | Co píší antičtí a středověcí autoři o lelkovi / Hana Šedinová

10 | Signály zdraví šifrované v ptačích ornamentech / Michal Vinkler

Rady, tipy, návody

11 | Výzva ke spolupráci při mapování hnízdního rozšíření ptáků ČR / Vladimír Bejček

Objektivem...

12–13 | Objektivem Martina a Ondry Pelánkových

Mladým ornitologům

14 | Krutihlavovy hlavolamy / Vladka Sládečková

15 | Komiks / Kateřina Jelínková

Zajímavosti z ptačí říše

16–18 | Albin! Albin? Každý bílý pták není albinem... / Ivan Mikšík

Ze života ČSO

19 | Říkali mu Raťaf / Jan Plesník

20 | Monitoring vrabců přináší první výsledky! / Jan Havlíček

20 | Rorýsí školy aneb Rorýs je náš kamarád, rorýse má každý rád / Alena Rulfová

Ptáci v ohrožení

21 | Je legislativní ochrana ptáků efektivní? / Jaroslav Koleček, Jiří Reif

Za ptáky do světa

22–24 | Rumunsko tak trochu jinak / Vojtěch Brlík

kalendář akcí květen–srpen

Podrobnosti na birdlife.cz a uvedených adresách.

duben–květen – Vítání ptačího zpěvu, přes sto oblíbených vycházek za pozorováním ptáků

6. 6. – Stánek ČSO na hudebně-dramatickém festivalu Habrovka, Praha 4

14. 6. – Den s Ptákem roku 2014 v ZOO Dvůr Králové nad Labem – čapí hry a dílničky pod čapím hnízdem **MUSÍM JESTE POTVRDIT**

14. 6. – Exkurze ČSO do vojenského újezdu Doubovské hory, **primaroute.cz**

21. 6. – Odchyt ptáků a stánek ČSO v rámci Dne s Cementárnou Lafarge, Čížkovice

21.–24. 8. – Exkurze ČSO do NP Kiskunság, Maďarsko, **primaroute.cz**

Sledujte aktuální přehled akcí na **www.birdlife.cz**!

Foto: Jan Vaněk

Vážení čtenáři!

Náplň předkládaného Ptačího světa je vzorovou ilustrací obecně známého přístupu – chci-li druhu/biotopu/čemukoliv pomáhat, musím znát, co se s ním děje, jaké má problémy, jaké faktory ho ovlivňují..., abych věděl, kam směřovat své úsilí, a mohl přesvědčovat úředníky/politiky/kohokoliv s pomocí kvalitních a obhajitelných argumentů.

Řadu projektů s popsáním cílem ČSO sama organizuje, na dalších úzce spolupracuje. A že jich letos není málo. Úvodním rokem se rozbíhá **Mapování hnízdního rozšíření ptáků ČR**. Data pro již čtvrtý hnízdní atlas jsou získávána modernější metodikou a za čtyři roky nám poskytnou cenné údaje o aktuálním rozšíření a početnosti ptáků u nás. Ta budou doplněna dlouhodobými trendy vývoje jednotlivých druhů, na které se již přes 30 let zaměřuje **Jednotný program sčítání ptáků**. Právě takovéto programy, založené na nenahraditelné pomoci dobrovolníků, poskytují kvalitní podklady pro efektivní ochranu ptáků.

Pozornost je však věnována i jednotlivým druhům. Stačí připomenout letošní **Ptáky roku** – čápa bílého a černého – a opět po 10 letech pravidelně opakované mapování a sledování jejich hnízd na území celé republiky (podrobněji viz minulý Ptačí svět). Neocenitelné jsou i projekty zaměřené na běžné druhy, jako je **vrabec domácí** – druh, který byl tak obvyčejný a nikomu nestál za větší pozornost, že dnes jen matně tušíme, jak rychle vrabci mizí z našeho okolí a jaké mohou být příčiny jejich ústupu.

Ptáci ale neznají hranice a k jejich ochraně přispívají i poznatky z jiných regionů. Zkušenosti našich ornitologů se uplatňují i v zahraničí, např. v balkánských státech, kde mají nedostatek dobrovolných spolupracovníků, ale stále ještě prosperující populace mnoha u nás již mizejících druhů.

Z uvedeného výčtu může neznalý čtenář nabýt dojmu, že letošní rok je na různé mapovací a monitorovací akce nadprůměrně bohatý. Ale není tomu tak. Takhle vlastně vypadá každý rok – stále se snažíme monitorovat druhy i jejich biotopy, data vyhodnocovat, výsledky využívat při ochraně ptáků. A většina akcí se neobejde bez aktivních členů ČSO, kteří sbírají cenné podklady na celém území naší republiky. Při tak široké nabídce projektů může podle svých znalostí a zkušeností pomoci každý z nás.

Děkuji vám za spolupráci!

Jiří Flousek
předseda ČSO

Foto: A. Š. Pacák (naturfoto.cz)

Závlahový systém Josefovských luk funguje a přivedl na ně množství vody v dobách největších březnových such. Zaplavené Josefovské louky nalákaly na tahovou zastávku řadu ptáků, dokonce i jeřáby popelavé. Zdržovali se na nich a v blízkém okolí po několik dnů.

Poslední březnový den skončil dvouletý projekt ČSO a ČESON (Česká společnost na ochranu netopýrů) Pod jednou střechou, zaměřený na ochranu synantropních druhů ptáků a netopýrů ve Zlínském a Olomouckém kraji, podpořený z Programu švýcarsko-české spolupráce. V rámci projektu vzniklo poradenské a informační centrum při ORNIS Muzea Komenského v Přerově, bylo proškoleny 5 odborných poradců působících na území obou krajů a do mapování hnízdišť synantropních ptáků se zapojilo téměř 50 dobrovolníků. Kromě toho bylo uskutečněno 13 seminářů pro státní správu a odborníky ve stavebnictví. ČSO vstoupila do desítek správních řízení, v rámci nichž se podařilo zachránit stovky hnízd synantropních ptáků, především rorýsů obecných.

V ptačím parku proběhla na konci března poprvé brigáda v rámci celosvětové akce Uklidme svět. Zapojilo se do ní více než 60 obyvatel z místních i vzdálených obcí. Ti z Josefovských luk odstranili nežádoucí předměty, vyčistili ptačí budky a prořezali náletové dřeviny. Pracovníci záchranné stanice v Jaroměři přivezli ukázat zvířata poraněná cizorodými předměty odhozenými do krajiny, např. čápa s trvale poškozeným křídlem od zamotaného provázku.

Práce na druhém evropském atlasu hnízdního rozšíření ptáků běží naplno. V letošním roce věnujeme pozornost zejména zemím, které jsou pro evropskou avifaunu mimořádně významné a současně trpí nedostatkem ornitologů. V polovině března se sešli zástupci výboru EBCC a koordinátorů atlasu (včetně zástupce ČSO) v Istanbulu. Společně s nemnoha tamními amatérskými ornitology jsme podnikli křižební

mapování ve dvou kvadrátech 50 x 50 km. Metoda hodinových seznamů druhů v malých kvadrátech byla tureckými ptačími nadšenci přijata velmi kladně, v malých smíšených týmech jsme takto zmapovali 12 malých kvadrátů a přispěli množstvím příležitostných pozorování. Atlas v Turecku je tedy na dobré cestě, nicméně údaje od zahraničních ornitologů budou stále velmi cenné.

Symbolicky na svatého Řehoře, 12. 3. 2014, byly spuštěny nové stránky cap.birdlife.cz věnované Ptáku roku 2014 – čápu bílému a černému. Stránky slouží nejen k čerpání informací a k zábavě, ale především k zaznamenávání pozorování čápů v rámci 7. mezinárodního sčítání čápů bílých a 3. celorepublikového sčítání čápů černých.

Členové pobočky ČSO na Vysočině zorganizovali za pomoci místních hasičů opravu nebezpečně nakloněného čapího hnízda umístěného na vysokém komíně ve Skále na Havlíčkovodsku. Hnízdo za dobu své padesátileté existence měřilo více než dva metry na výšku. Vše se podařilo správně načasovat – čapí obyvatel hnízda totiž přiletěl hned druhý den.

Ochranářskovzdělávací program Rorýsí školy se slibně rozvíjí, pro ochranu rorýsů se daří získávat stále další nové školy. Česká republika je tak co do počtu škol i způsobu koordinace nejdále ze všech zemí, kde rorýsí školy existují. Výrazné vylepšení programu bude v tomto roce umožněno i díky firmě Lafarge Cement, a. s., která se rozhodla stát generálním partnerem programu Rorýsí školy. O naše zkušenosti je velký zájem i v zahraničí. Více na straně 20.

Mírná zima přispěla k zajímavým pozorováním

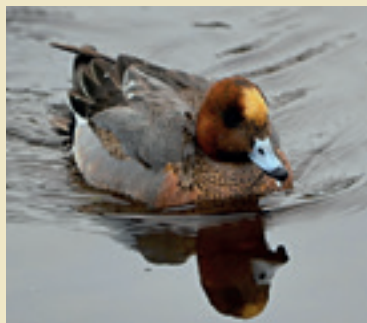

Foto: Karel Machač

V prosinci 2013 jsme se rozhodli s manželkou podívat na rybníky, protože za mírné zimy doposud ani pořádně nezamrzly. K našemu velkému překvapení jsme v obci Nový Dvůr v okrese Tachov na malém vesnickém rybníčku zahlédli tři samce a jednu samici hvízdáků euroasijských společně s padesáti kachnami divokými.

O kachny je tady dobře postaráno, protože je lidé z obce krmí pšenici. To však není druh potravy, kterým se živí hvízdáci, těm chutnal na krátko sestříhaný trávnik okolo břehů, kde byly ještě stále zbytky zelené trávy.

Koncem roku se mírně ochladilo a na rybníce zůstala jen kachna hvízdáka, kačery nebylo vidět. O to víc nás překvapila nedělní procházka začátkem roku 2014 kolem řeky Mže v Tachově, kde jsme všechny tři kačery objevili opět ve společnosti kachen divokých.

Počasi letošní zimy bylo hodně příznivé na takové pokusy o přežívání i tak vzácných druhů kachen, a protože jsme kačery na řece Mži zastihli ještě v půlce února, předpokládáme, že letošní jarní tah na hnízdiště pro ně byl podstatně kratší, a budeme doufat, že se jim třeba u nás natolik zalíbilo, že to v příštím roce zkusí s přezimováním znova.

✍ Karel Machač

Foto: Vladislav Piechaczek

Hejno sněhulí severních, čítající 25 jedinců, se objevilo v Petrovích u Karviné uprostřed polí kolem 20. ledna 2014 a zdržovalo se tam přibližně 3 týdny. Krmili jsme je slunečnicí a ptačím zobem. Dle pamětníka ornitologa Kurta Ruska, který toto místo pravidelně monitoruje, se tu sněhule objevily po 15 až 20 letech.

Vladislav Piechaczek, Petrovice u Karviné

Vzpomínka na Vivarium Lelnín, sovy a Den slovenské samostatnosti

Dne 15. března byl roku 44 před Kristem zavražděn Caesar a v roce 1939 nás „vzal Vůdce pod ochranu“, zatímco den předtím, 14. března 1939, vytvořil samostatné Slovensko.

Tento úvod byl nutný pro lepší pochopení následujících souvislostí. Na den 14. března 1939, poslední den „druhé republiky“, mám zajímavou vzpomínku. Od maminky jsem si vyškemral opětovnou návštěvu „Vivaria Lelnín“, malé zoologické zahrady či spíše zvířecího koutku v Havlíčkových sadech (Grébovce) na rozhraní Vinohrad a Vršovic. Vivarium jsem rád navštěvoval, neboť již co předškolní dítě jsem měl rád přírodu. Bylo tam několik terárií, akvárií, kaloň jedlý, dva supi bělohlaví, pávi, dikobraz, nutrie, nějaké opičky a jiná menší zvířátka. Na zmíněný den se pamatuji přesně. Toho dne tam vystavovali v ptačí kleci čtyři sovi mláďata, snad puštíky. Dva byli šediví, dva hnědí. Začal jsem je povzbuzovat foukáním. Ty hnědé sovičky na moje foukání opětovně a stereotypně reagovaly pípnutím dvakrát po sobě, kdežto ty šedivé jenom jedním pípnutím. Již tenkrát jsem si myslel, že jsou to dva různé druhy, stejně jako když jsem spatřil jiný, mně neznámý druh motýla. Proč si to pamatuji, nevím, ale asi proto, že následující den, 15. března 1939, jsem poprvé a naposledy viděl svého otce plakat.

Celé Vivarium Lelnín bylo zničeno při bombardování Vinohrad 14. února 1945.

George O. Krizek, Washington

Zapište Bedřišku

Jedním z čápů, který již asi 13 let zimuje u nás, je čapí samička Bedřiška z Vícenic u Náměště nad Oslavou. Jako mladá měla úraz a neodletěla s ostatními čápy na jih a od té doby přechází zimu s pomocí důchodkyně paní Chalupové u nás. Hnízdo má za komínem samoobsluhy a každý rok zde s partnerem vyvede několik mláďat, která pak se samcem na zimu odletí. Bedřiška přežije zimu s přísunem jednodenních kuřátek od paní Chalupové a na jaře opět vyčká návratu svého partnera. Do uzávěrky Ptačího světa nebylo hnízdo Bedřišky zapsané v databázi čapího webu na cap.birdlife.cz. Pokud někdo znáte jeho přesnou polohu a máte možnost zjistit, jak se Bedřišce daří, budeme rádi za zapsání hnízda i za vaše další pozorování.

Foto: Stanislav Chvapil

Záchrana „krále bažin“

Tento bizarní, prehistoricky vyhlížející opeřenec s pronikavým pohledem a mohutným zobákem je příbuzný našich čápů. Jmenuje se člunozobec africký a obývá neprostupné sladkovodní bažiny východní Afriky od jižního Súdánu až po západní Etiopii a Zambii. A právě úzká vazba na mokřadní, člověkem nepozměněné biotopy činí tento druh nesmírně zranitelným. Současná celosvětová populace je odhadována na 5–8000 ptáků. Člunozobce ohrožuje zejména člověk – škodí mu kolize s dobyt看, vysoušení mokřadů a ničení přirozeného prostředí. V Súdánu je ohrožen těžbou ropy, v Etiopii rozvojem zemědělství. Loven je i pro nelegální obchod s ptáky, přestože odchycení jedinci v zajetí velmi těžko přežívají. Výčet všech ohrožení a návrhy, jak člunozobce efektivně chránit, jsou součástí nového mezinárodního akčního plánu, jehož hlavním cílem je zvýšit početnost populace člunozobce a zachovat území, na kterém se vyskytuje. Pouze přísná ochrana napříč hranicemi států jeho výskytu umožní zachovat tento úžasný druh ve volné přírodě.

Foto: O. O. Riemer CC BY-SA 3.0

Volně podle birdlife.org.

Být druhý nemusí být vždy na škodu

Je obecně známo, že u mnoha druhů ptáků, kde se mláďata klubou z vajec postupně, se dospělosti dožije jen první vylíhlé mládě. Slabší sourozenci nezřídka hynou hladu či jsou zabiti silnějším sourozencem, nebo dokonce vlastními rodiči. Je to opravdu taková smůla vyklubat se druhý? Španělští ornitologové sledovali sedm let 300 čapích mláďat a zjistili zajímavou věc. První mláďata byla opravdu vždy ta nejsilnější a nejzdatnější, což se projevilo hned v prvních týdnech života. Ale vědci sledovali osudy mláďat dál a zjistili, že v dalších letech se naopak dařilo lépe mladším sourozencům. Vraceli se ze zimovišť dříve, snáze získávali životní partnery a vyváděli více mláďat. Svůj „hendikep“ tak možná dohlonili pozdějším odletem na zimoviště, kdy o poznání déle nabírali síly na jihu Španělska a před náročnou cestou se patřičně vykrmili. Otázkou zůstává, zda prvorození nepředčí své mladší sourozence v dlouhověkosti a časem tak reprodukční náskok nesrovnají, či dokonce nenavýší, to však zatím nemohlo být potvrzeno.

Foto: Tomáš Bělka (birphoto.cz)

Podle *Evolutionary Ecology Research* (2007) 9: 355–364.

bramborníček hnědý

Poznáte bramborníčky a rehky?

Nejste si jistí? Pojdme tedy na malou procházku, na které si povíme něco více o určování těchto malých drozdovitých pěvců. Sraz si dáme na nádraží, kde si při čekání na vlak můžeme prohlédnout neklidně pobíhající rehky domácí.

Jejich původním biotopem byly skály. Dodnes se s nimi můžeme setkat v lomech, na skalních stěnách nebo kamenitých stráních. Mnohem častěji ale obývají lidské stavby, které jim původní prostředí výborně nahrazují. Charakteristický je pro ně vzpřímený posez a časté podřepávání. Samec rehka domácího působí velmi tmavým dojmem, je celý šedavě černý, jen v křídle často zasvítí bílá skvrna a zaujme rychle kmitající, výrazný rezavý ocas, který je pro rehky tak typický. Zpívá obvykle z hřebenu střechy, hromosvodu nebo věžičky. Zpěv není příliš melodický, začíná několika vysokými tóny, poté je jeho hlas jakoby přiškrčen do vrzavých sykavek a končí opět dvěma až třemi vysokými tóny. Samice je celá šedavá a to včetně hrudi a břicha, prakticky stejně vypadají také mladí ptáci.

Po krátké cestě vlakem vystoupíme v parku na okraji města. Za zády nám ještě zní dobře zapamatovatelný zpěv rehka domácího a vpředu již slyšíme mírně vrzavý zpěv, začínající dvěma hlubokými tóny, kterým nás vítá rehek zahradní. Obývá světlé lesy, parky a zahrady. Samec je díky bílému proužku na čele a oran-

žovočervené hrudi snadno k poznání, samice se však na první pohled podobá samici rehka domácího. Je ale celkově světlejší a hrud má světle béžovou. Podobné je to i s mladými ptáky, jen mladým samcům se po čase změní hrud na oranžově skvrnitou. Oba druhy rehků hnízdí v různých výklencích, škvírách či mezi trámy staveb, nebo v polobudkách, podle nich pojmenovaných rehkovnicích. Rehek zahradní využívá s oblibou také dutiny stromů a klasicke budky.

Pokračujeme podél železničního náspu ven z parku do otevřené krajiny. Na kůlech ohrady, vyšších bylinách i menších keřících pátráme po bramborníčcích. Pro oba naše druhy je charakteristický vzpřímený posez na vyvýšených místech s dobrým rozhledem po okolí. Z takových míst zpívají i číhají na potravu, kterou loví za teplých dní ve vzduchu. Po ránu nebo během chladnějších dnů loví naopak na zemi, kde si také staví svá hnízda skrytá pod trsem trávy.

Brzy zahlédneme rodinku na starých vřetáčkách na okraji louky. Jsou to bramborníčky hnědí. Nejčastěji obývají vlhké louky, pastviny a úhory. Samce poznáme podle výrazného

bílého nadočního proužku, hnědočerných tváří a méně výrazného bílého proužku pod nimi. V letu jsou dobře vidět jedna nebo dvě bílé skvrny v křídle a bílý kořen krajních rýdovacích per – pozor, ne kostřec, ten je hnědý a skvrnitý a nijak nekонтрастуje se zády. Na jaře na sebe upozorní zpěvem tvořeným krátkou, zrychlující se strofu, ke které tu a tam přidává i hlasy jiných ptáků z okolí. Samice je celkově méně výrazná, béžový nadoční proužek je přesto dobře patrný, v letu opět zasvítí bílý kořen ocasu. Mladí ptáci se podobají samicím, jen jsou zpočátku skvrnití.

Když zaměříme pozornost na násep železnice, spatříme další rodinku, tentokrát bramborníčku černohlavých. Jejich obvyklým hnízdním biotopem jsou úhory, sušší louky, ruderalní plochy nebo násypy. Samce opět rozeznáme velmi snadno. Má černou hlavu, pod ní náznak bílého límce, který se ale v zadu na krku nespojuje. Spodinu těla má oranžovou, kostřec bývá světlý a skvrnitý, někdy může být velmi světlý až bělavý. Zpěv je jednoduchý a nevýrazný. Samice i mladí ptáci mohou na první pohled připomínat bramborníčky hnědé, mají však tmavší hlavu bez světlého nadočního proužku a tmavé hrdlo. Ocas i kostřec jsou zcela bez bílé barvy, což je nejvíce patrné při pomalém, vlnkovitém letu.

Měli jsme štěstí. Zastihnout rodinku právě vylétlých bramborníček při krmení patří k nejkrásnějším pozorováním, jaká naše příroda nabízí.

✎ Martin Pudil

Bramborníčci a rehci

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

bílé skvrny v křídlech
a při kořeni ocasu

Bramborníček hnědý

(*Saxicola rubetra*)

Velikost: 12–14 cm

Prostředí: vlhké louky, pastviny, meze, zarůstající pole
a ruderalní plochy

Výskyt v ČR: tažný (IV.–IX.)

Stav a početnost v ČR: mírný nárůst, 15–30 tis párů

bílý nadoční proužek

oranžová
hrud'

výrazný nadoční
proužek

světlé hrdlo

♂

♀

světlý, skvrnitý kostřec
kontrastuje s ocasem

černá hlava

bílé pásy

tmavé
hrdlo

♂

♀

někdy až
téměř bílý
kostřec

tečkovaný kostřec,
bílá chybí

Bramborníček černohlavý

(*Saxicola torquatus**)

Velikost: 11,5–13 cm

Prostředí: sušší louky, ruderalní plochy, náspy, příkopy, výsypky apod.

Výskyt v ČR: tažný (III.–X.), ojediněle přezimuje

Stav a početnost v ČR: stabilní trend, 2–5 tis. párů

* můžete se setkat i s druhovým jménem *rubicola*

bílý proužek na čele

Rehek zahradní

(*Phoenicurus phoenicurus*)

Velikost: 13–14,5 cm

Prostředí: světlé lesy, parky, zahrady, aleje

Výskyt v ČR: tažný (IV.až IX.–X.)

Stav a početnost v ČR: mírný nárůst, 40–80 tis. párů

světle béžová
hrud'

červená
hrud'

♀

ad. ♂

oranžové skvrnění

♂ v 1. zimě

hnědošedé hrdlo
i hrud'

♀

bílé pole
v křídle

tmavá hrud'

ad. ♂

hnědá bez
bílého pole

♂ v 1. zimě

tmavší než mladý
r. zahradní

Rehek domácí (*Phoenicurus ochruros*)

Velikost: 13–14,5 cm

Prostředí: lidská sídla včetně městských center, průmyslové objekty i osamocené stavby, skály, lomy a suťová pole

Výskyt v ČR: tažný (III.–X.), v malých počtech přezimuje

Stav a početnost v ČR: stabilní trend, 200–400 tis. párů

Literatura:

- SVENSSON L., MULLARNEY K. A ZETTERSTRÖM P. 2012: Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu. Ševčík, Plzeň
- ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. A HUDEC K. 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003. Aventinum, Praha.
- ŠTASTNÝ K. A HUDEC K. (EDS.) 2011: Fauna ČR. Ptáci 3/I. Academia, Praha.

Ptačí oblast Labské pískovce – 10 let od vyhlášení

Foto: Václav Šolka

V letošním roce si připomínáme významné kulaté výročí vyhlášení Ptačí oblasti Labské pískovce. Je to deset let, kdy vstoupilo v platnost Nařízení vlády 683/2004, kterým byla tato ptačí oblast ustavena. Co tomu předcházelo? Nejdůležitější bylo, že již ve fázi zpracování podkladů jsme měli k dispozici kvalitní údaje o rozšíření a početnosti jednotlivých druhů ptáků na tomto území. Velmi vhodně a erudovaně byly ve spolupráci České společnosti ornitologické a Agentury ochrany přírody a krajiny ČR vybrány předměty ochrany – sokol stěhovavý, chřástal polní, výr velký a datel černý –, které svým rozšířením pokrývají základní typy zdejší krajiny – lesní, lesoskalní a zemědělskou. Reprezentativně byl vymezen i rozsah významného ptačího území, na jehož základě byla ptačí oblast vyhlášena.

Vedle typického prostředí CHKO Labské pískovce a NP České Švýcarsko byly začleněny také důležité ornitologické lokality Velkého rybníku a Světlíku u Rybníště, včetně navazujících vlhkých luk a pastvin. Ptačí oblast tak zahrnuje mimořádně pestré škálu biotopů, což se odráží i na rozmanitosti zdejšího společenstva ptáků. Na území ptačí oblasti hnízdí či v nedávné minulosti hnízdilo více než 150 druhů ptáků a kolem 250 druhů zde bylo zjištěno na tahu či potulkách. Kromě čtyř druhů, které jsou předmětem ochrany, zde hnízdí dalších dvacet druhů, které jsou zařazeny do přílohy I směrnice o ptácích.

Zásluhou vyhlášení ptačí oblasti byl následně zahájen podrobný dlouhodobý monitoring zájmových druhů a jejich prostředí, který vedl k zpřesnění poznatků o rozšíření a odhadu početnosti u všech druhů předmětu ochrany. Díky intenzivní ornitologické práci se navíc podařilo prokázat hnízdění nových druhů, např. luňáka červeného, orla mořského, strakapouda prostředního a také regionálně významných druhů, např. kopřivky obecné, poláka

chocholačky, budníčka zeleného či bramborníčka černohlavého. Bohužel se nepodařilo zabránit vymizení několika druhů jako tetřívku obecných, jejichž počet byl ještě v roce 2003 odhadován na přibližně 20 samců. K lokálnímu vyhynutí došlo i přes to, že byla, bohužel bez odezvy, navržena některá opatření, která mohla vymizení zabránit. Další druhy, např. čejka

chocholatá a skřivan lesní, jsou v současné době na kritickém minimu nebo hnízdí již jen nepravidelně. Celkově oproti historickým údajům vymizelo přibližně 20 hnízdicích druhů.

Velkým přínosem je dlouhodobé zapojení široké veřejnosti do monitoringu. Při Labských pískovcích byl po vzoru Entomologického klubu založen Ornitologický klub, který zároveň fun-

Datel černý využívá k hnízdění převážně staré bukové porosty.

Foto: Václav Šolka

Ptačí oblast Labské pískovce hostí největší středoevropskou populaci sokola stěhovavého.

guje jako patronátní skupina. V současnosti má 32 členů a každoročně vydává svůj zpravodaj a provozuje také vlastní webové stránky.

Podarilo se navázat velmi kvalitní a intenzivní spolupráci s Českým horolezeckým svazem. Jeho členové aktivně spolupracují při vyhledávání a ochraně hnízdišť zejména sokolů a výrů a významně se podílejí také na jejich dočasných uzávěrech. Úroveň a kvalita spolupráce s ČHS výsoce převyšuje úroveň spolupráce v jiných ptačích oblastech ČR.

Zajištění ochrany ptačí oblasti je rozděleno mezi čtyři subjekty (Správa NP České Švýcarsko, CHKO Labské pískovce, CHKO Lužické hory a Ústecký kraj). Přístup a zájem jednotlivých subjektů se bohužel velmi liší. To se negativně projevuje v odlišném pohledu na ochranářské aktivity v rámci ptačí oblasti, kterým tak chybí koordinace (kromě společného postupu NP a CHKO Labské pískovce).

Nejvíce ohroženým druhem ze čtveřice předmětů ochrany je chřástal polní, který značně podléhá změnám hospodaření a zejména tlaku na stavební záměry volné krajiny. Ty v posledních letech dosáhly intenzity nemající v minulosti analogii. S tímto problémem se potýká zejména Správa CHKO Labské pískovce, která se v rámci svých možností velmi aktivně podílí na regulacích, zejména v otázce územních plánů, za což bývá velmi často neprávem kritizována. Dalším široce používaným nástrojem pro aktivní podporu chřástala polního je zavedení agroenvironmentálních opatření. Bohužel se tato opatření v Ptačí oblasti Labské pískovce zatím příliš pozitivně neprojeví.

Jen velmi těžko se hledá řešení ochrany zbytků starých bučin v levobřežní části CHKO Labské pískovce. Ty byly ve velmi krátké době prakticky všechny vytěženy. Bohužel se Správa CHKO

Labské pískovce může vyjadřovat v rámci projednávání Lesního hospodářského plánu pouze k závazným ukazatelům, což neřeší rozmístění a předmět těžeb. Rýsuje se dohoda, že Lesy ČR, s. p., budou žádat o vyjádření k těžbám v bučinách a snad se podaří vyhlásit 1–2 nová chráněná území s cílem ochrany starých bukových porostů. Nicméně v této oblasti už zanikla většina hnízdních stromů s dutinami obsazovanými datlem černým, žlunou šedou, sýcem rousným a holubem douphákem. Na druhou stranu Lesy ČR, s. p., bez problémů akceptují částečnou uzávěru hnízdišť vybraných druhů, zejména sokola stěhovavého, výra velkého a čápa černého.

Vyhlášení Ptačí oblasti Labské pískovce se velmi pozitivně projevilo na všech druzích, které jsou předmětem ochrany. Díky intenzivnímu monitoringu, který následoval po vyhlášení ptačí oblasti, došlo k výraznému zpřesnění početnosti a získání dalších znalostí o rozšíření cílových druhů. Navíc bylo prokázáno hnízdění u řady nových druhů, které při vyhlášení nebyly z území známy. V rámci patronátní skupiny se podařilo zapojit do ochrany a monitoringu širokou veřejnost. Po mnoha jednáních byla navázána spolupráce s dalšími subjekty, které mohou přímo či nepřímo ovlivnit úspěšnost hnízdění. Největším negativem tak prakticky zůstává nevratný zábor volné krajiny pro různé stavební aktivity. Celkově lze konstatovat, že ptačí oblast přinesla velmi významný impulz pro ochranu a monitoring vzácných a ohrožených druhů na Děčínsku.

Pavel Benda | žije v Děčíně, ornitologii se zabývá od 15 let. Věnuje se zejména oblasti Českého Švýcarska a Děčínska. V současné době pracuje na Správě NP České Švýcarsko. Monitoruje a koordinuje monitoring v Ptačí oblasti Labské pískovce.

Pestrá, bohatě strukturovaná zemědělská krajina poskytuje útočiště řadě vzácných a ohrožených druhů ptáků.

Beskydské houkání

O víkendu 21.–23. 3. 2014 proběhl ve Významném ptačím území Beskydy již třetí ročník akce zaměřené na monitoring sov a lesních kurů, známé pod názvem Beskydské houkání. Do malebné osady Muchovice, ležící pod nejvyšším vrchem Beskyd Lysou horou, se v pátek sjelo celkem 19 účastníků z nejrůznějších koutů republiky. Dle znalostí terénu a zkušeností byly utvořeny 2–4členné skupinky tak, aby v každé skupince byl jeden zkušenější ornitolog. Následně byly skupinky rozvezeny na vymezené trasy, které měly za úkol prozkoumat. Protože jsme v pátek vyráželi až za šera, měli jsme orientaci v terénu poněkud náročnější. Naštěstí se nikdo neztratil a většina účastníků se sešla do druhé hodiny ranní. Pouze jedna dvojice monitoring sov spojila s mapováním jestřábů a vrátila se až v sobotu dopoledne. V sobotu jsme vyráželi už před polednem a mapovali jsme výskyt šplhavců a dalších vzácných ptačích druhů. Stejně trasy jako ve dne skupinky absolvovaly při zpáteční cestě za tmy a pro změnu mapovaly výskyt sov. Kromě vlastního mapování na trasách bylo ve vybraných, obvykle hůře dostupných porostech rozmístěno celkem 8 záznamníků, které nahrály desítky hodin záznamů.

Letošní mapování mělo velký význam pro ochranu ptáků, protože se na Lesním závodu Ostravice připravuje nový lesní hospodářský plán a výsledky mapování budou použity jako podklad pro Správu CHKO Beskydy, která se k novému plánu vyjadřuje. Těžby v nejcennějších porostech může omezit, usměrnit nebo i zakázat a při tomto rozhodování bude vycházet i z výsledků monitoringu ptáků.

Celkově jsme sečetli 20 sýců rousných, podařilo se nám zjistit čtyři teritoria puštíka bělavého, z toho jedno zcela nové, a kulíška nejmenšího na pěti lokalitách. Jedné skupince se tato naše nejmenší sova krásně předvedla a měli jedinečnou možnost si jej nejen poslechnout, ale i prohlédnout. Nejhojnější sovu puštíka obecného jsme slyšeli jen v počtu 6 párů. Z dalších zajímavých druhů jsme zaznamenali jeřábka lesního, jestřába lesního, holuba doupnáka, strakapouda bělohrbetého, datla černého, datlíka tříprstého, sluku lesní a pravděpodobně také tetřeva hlušce. Ačkoliv mapování trochu komplikoval vítr, i tak je možné akci považovat za velmi vydařenou. Soví houkání bylo nejen výzkumnou akcí, ale také příjemným přátelským setkáním, kde jsme navázali nové kontakty, diskutovali nad různými tématy, a pěknou tečkou za akcí byla perfektní přednáška Tomáše Najera o odchycích ptáků ve Vietnamu uskutečněná až mezi 3.–4. hodinou ranní.

Akce byla podpořena malým členským grantem ČSO, ze kterého jsme financovali ubytování a cestovné těm, kteří rozvázeli mapovatele. Navíc platbou za ubytování byla podpořena malá ekofarma v Muchovicích. O účast na akci byl velký zájem, bohužel jsme ani nemohli všechny zájemce přijmout. Věříme, že Beskydské houkání bude inspirací pro konání podobných akcí i v jiných významných ptačích územích.

☛ Daniel Křenek a Václav Tomášek

Společné foto těch, co přežili.

Mládě orla křiklavého na hnízdě. Sítiny, 24.7.2013.

Hnízdění orla křiklavého v severozápadních Čechách

Poslední hnízdní výskyt orla křiklavého (*Aquila pomarina*) v ČR byly zjištěny na konci 80. let minulého století v jižní části Šumavy. V roce 2003, kdy byl publikován Červený seznam obratlovců ČR, byl pak tento nejmenší z „pravých“ evropských orlů (rod *Aquila*) zařazen do kategorie druhů na území ČR vyhynulých.

Po roce 2007 byli však stále častěji pozorováni jednotliví ptáci, páry, či dokonce větší počet exemplářů v severozápadních Čechách, na území CHKO Slavkovský les, ale i v sousedních Doupovských horách, a to i na jaře.

Pozorování orlů křiklavých v hnízdním období, byť ve vhodném biotopu, nesmí být přitom nekriticky interpretováno jako hnízdění. Druh je totiž extrémně filopatrický (se silnou vazbou na lokalitu narození) a konzervativní při volbě hnízdního revíru. Zahnízdění mimo oblasti tradičního výskytu jsou proto velmi výjimečná. Přesto se v roce 2012 a opět v roce 2013 podařilo potvrdit hnízdění nálezem obsazeného hnízda v okolí Mnichova u Mariánských Lázní.

Hnízdní biotop, podobně jako jinde v areálu druhu, je ve Slavkovském lese charakterizován mozaikou rozsáhlých, nerušených lesních porostů a nelesní vegetace přírodního charakteru – hlavně luk a pastvin. Krajiny s větším podílem orné půdy orel křiklavý v době hnízdění pomíjí. Také ve Slavkovském lese se v okruhu 15 km kolem hnízda orlů žádná pole neobdělávají. Krajinnou strukturu podobnou té, ve které se zde orli vyskytují, přitom najdeme v dlouhém pásu od Doupovských hor až po Český les a Šumavu. Perspektivu druhu v tomto území můžeme snad hodnotit jako nadějnou.

Horší, zdá se, jsou ale vyhlídky nejbližší, tedy severoněmecké populace, ve které musíme hledat původ našich ptáků. U ní se totiž za posledních dvacet let snížil počet hnízdících párů o 23 % – na současných asi sto párů. Jako v mnoha jiných, podobných případech, hlavními příčinami tohoto nepříznivého vývoje jsou odlesňování, případně druhová změna lesních porostů, odvodňování a fragmentace krajiny, intenzifikace zemědělství, zvýšené vyrušování.

Ale abychom nekončili tak pesimisticky: orel křiklavý se zařadil do pozoruhodného seznamu ohrožených druhů, chráněných českou, ale i evropskou legislativou (příloha 1 směrnice EU o ochraně volně žijících ptáků), které se v posledních dvaceti letech staly trvalou součástí avifauny nejen Karlovarského kraje. Namátkou můžeme jmenovat např. jeřába popelavého, orla mořského, sokola stěhovavého, datlíka tříprstého nebo slavíka modráčka.

☛ Oldřich Bušek

Ibis skalní na severu Čech

Nálezy exotických ptáků jsou pro naše ornitology vždy příjemným překvapením. Koncem loňského roku jím bylo pozorování ibise skalního, poprvé zastiženého 24. a 25. listopadu 2013 M. Hanzelkou a P. Kurkou v severočeských Heřmaničkách u České Lípy, kam přilétal nocovat na borovici u rybníka. O pár dní později byl stejný pták pozorován manželi Gabatovými téměř 60 km východně, na střeše autobusové zastávky u Roprachtic v Krkonoších. V následujícím týdnu zmizel z dohledu a až 4. prosince byl zastižen nedaleko místa prvního nálezu – ve Velkém Valtinově, kde byl později také odchycen.

Výskyt divokého ibise skalního na našem území je vyloučen, a proto se hned po prvním pozorování rozjela pátrací akce po původu zastiženého ptáka. Kombinace barevných kroužků na jeho nohách však umožnila poměrně rychlou identifikaci. Jednalo se o mladou samici jménem Selina, odchovanou vloni v zajetí ve Výzkumné stanici Konrada Lorenze v rakouském Grönu im Almtal, asi 70 km na východ od Salzburgu.

Ibis skalní (*Geronticus eremita*) je jedním z nejohroženějších ptačích druhů na Zemi, řazený v červené knize IUCN do nejvyšší kategorie, tedy jako kriticky ohrožený. Před více než 300 lety hnízdil i v jižní Evropě, v současnosti však ve volné přírodě žije už jen několik málo stovek ptáků ve dvou izolovaných populacích. Důvody mizení druhu v minulosti nejsou přesně známy, v současnosti k nim patří zejména rušení ptáků na hnízdištích a úbytek vhodných stanovišť pro získávání potravy v sou-

Ibis skalní zastižený 27. 11. 2013 u Roprachtic v Krkonoších.

vislosti s rozvojem sídel, intenzivním zemědělstvím, nadměrnou pastvou a podobně.

Zbytky východní populace, kterou tvoří asi 100 ibisů, přežívají pouze v Sýrii a Turecku. Divokou „populaci“ tu ale tvoří již jen jediný pták, který se v loňském roce vrátil na syrské hnízdiště. Turecká část východní populace je totiž polodivoká – ptáci hnízdí ve volné přírodě na skalních útesech na tradičním hnízdišti, po vyhnízdění jsou však odchyceni a chováni do příští sezóny v zajetí, aby se vyloučily ztráty během migrace. Na rozdíl od západní populace jsou totiž východní ptáci tažní.

Klíčovou pro přežití druhu je proto západní populace v Maroku, v posledních letech stabilní a úspěšně hnízdící. V roce 2013 tu bylo vyvedeno téměř 150 mláďat a celou populaci tvořilo ke konci hnízdního období 443 jedinců.

K záchraně ibise skalního probíhá několik projektů v Turecku, Rakousku, Německu či Španělsku, snažících se odchovávat ptáky v zajetí a vypouštět je do volné přírody. Cílem toho rakouského je založit v alpském údolí u Grönu sedentární populaci z ochotných ibisů (čítající dnes téměř 50 ptáků), kterou postupem času nahradí divocí jedinci, vyvedení již ve volné přírodě. Rakouští ptáci pocházejí z nemigrující marocké populace, chovatelé je proto učí táhnout směrem k jihu. Občas to ale nevyjde dle jejich představ a někteří ptáci se zatoulají třeba i opačným směrem, jako „naše“ Selina. Ta už je od 8. prosince zpět doma – vyhublá, ale zdravá. A po dokrmení bude opět vypuštěna do volné přírody ke svému hejnu.

✦ Jiří Flousek, Pavel Kurka

Co o lelkovi píší antičtí a středověcí autoři

Lelek lesní (*Caprimulgus europaeus*, Linné) byl znám již v období antiky. Starověcí Řekové pro něj vytvořili jméno *aigothélas*, které se skládá ze slov *aix* (genitiv *aigos*), „koza“, a *thélazein*, „sát“, Římané mu dali název *caprimulgus*, jenž vznikl stejným způsobem jako jeho řecký protějšek, neboť se skládá z latinských výrazů *capra*, „koza“, a *mulgere*, „sát“. Oba klasické termíny se dostaly do středověku a objevují se také v latinských glosářích a encyklopediích českých autorů 14.–16. století, kteří k nim připojují staročeský ekvivalent *mlekoged*.

Proč se lelkovi říká „kozodoj“ či „mlékojed“ nejen v klasické řečtině a latině, ale rovněž ve staré i nové češtině a v mnoha dalších moderních jazycích? Již řecký filozof a přírodovědec Aristoteles a římský polyhistor Plinius Starší uvádějí, že tento pták, který je o trochu větší než kos a o trochu menší než kukačka, se pohybuje především v noci, protože ve dne špatně vidí. Během dne tedy nevyvíjí žádnou velkou aktivitu, ba chová se přímo apaticky, jakmile se však setmí, vnikne jako nějaký noční zloděj do ohrady s dobytkem a upíjí kozám mléko z vemen (viz obrázek). Středověcí autoři navíc připojují, že lelek je za tímto účelem vybaven širokým a měkkým zobákem, aby kozu nezranil. I když však koze

v té chvíli neublíží, má pro ni jeho záškodnická činnost negativní důsledky – nejenže jí zcela vyschne vemen a koza přestane dojit mléko, ale nebohé zvíře prý dokonce oslepe.

Aristoteles vycházel ve svých popisech zvířat velmi často z vlastního pozorování, popřípadě využíval poznatků jiných znalců živočiš-

ného světa, mimo jiné lovců a chovatelů ptáků; mnohé popisy zvířat, jež ve svých zoologických spisech uvádí, jsou proto velmi přesné. Jiné však odpovídají skutečnosti již méně, ať již v důsledku Aristotelovy mylné interpretace chování určitého živočicha, nebo kvůli neporozumění a chybám středověkých autorů, kteří se Aristotelovými texty inspirovali. Tak je tomu i s popisem lelka. Lelek je skutečně aktivní především za soumraku a v noci, kdy navštěvuje chlévy a chytá zde svým nápadně malým, zato však velmi širokým zobákem hmyz, který poletuje kolem zvířat. Pozorování této

činnosti mohlo vést antické přírodovědce k nesprávnému závěru, že lelek „dojí“ kozy. Tvzení, že koza následkem toho přijde o mléko a o zrak, je však třeba pokládat za zcela fantastní.

✦ Hana Šedinová, Kabinet pro klasická studia, Filosofický ústav AV ČR

Archiv Pražského hradu, Knihovna Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. L 11, fol. 90r. (Tomáš z Cantimpré, *De natura rerum*)

hýl rudý

Signály zdraví šifrované v ptačích ornamentech

Pohled na žlutavou sýkoru koňadru anebo červeného samce hýla rudého evokuje otázku „proč?“. Proč se u nich toto zbarvení vyvinulo? K čemu je dobré a jak to, že křiklavě zbarvené jedince přírodní výběr v evoluci neodstranil? Bylo navrženo mnoho různých hypotéz o informačním obsahu nápadného ptačího ornamentu. Mezi nimi dnes však bezesporu dominuje tak zvaná Indikátorová hypotéza.

Ta předpokládá, že ptačí ornamentální zbarvení je čestným a nefalšovatelným signálem kvality jedince. Na to, co by mohlo být onou kvalitou, kterou ptáci posuzují, je opět řada názorů. Zdá se však pravděpodobné, že daleko od pravdy by nemusel být model „Dobrých genů“ navržený W. D. Hamiltonem a M. Zukovou v roce 1982 (Science 218, str. 384–387). Ve zkratce tento model říká, že hnacím motorem pro evoluci barevných ornamentů jsou paraziti a s nimi související onemocnění a že zbarvení pomáhá jedincům stejného nebo opačného pohlaví rozpoznat zdravotní stav a vitalitu jejich případného soka či partnera. Vlastní název modelu pak odráží předpoklad, že odolnost vůči chorobám je, alespoň zčásti, dědičná, tedy geneticky dána (správněji než „dobré geny“

bychom však asi měli říci „dobré alely“, neboť rezistence je dána především rozdílností alel, genových variant). Tento a další předpoklady tohoto modelu se v minulosti pokusilo ověřit nebo vyvrátit mnoho ornitologických studií z celého světa.

Svým dílem se o vysvětlení obsahu barevných ptačích signálů pokouší i naše Skupina pro výzkum evoluční ekologie ptáků (<http://web.natur.cuni.cz/zoologie/biodiversity/birds/>), která sdružuje vědecké pracovníky a studenty Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Ústavu biologie obratlovců Akademie věd České republiky, v. v. i., a Fakulty životního prostředí České zemědělské univerzity. Mimo jiné se snažíme objasnit signální význam ornamentálního zbarvení u hýla rudého (Vinkler et al. 2012, DOI: 10.1016/j.anbehav.2011.10.001) a koroptve polní. Dospělí samci hýla rudého mají převážně červené opeření zbarvené karotenoidy. Z naší studie poněkud překvapivě vyplývá, že méně vybarvení dospělí samci hýlů (v bledých tónech červené až oranžové) vykazují výrazně silnější prozánětlivou imunologickou reaktivitu než samci výrazně zbarvení (sytě červený ornament). Na první pohled je tento výsledek v rozporu s Indikátorovou hypotézou, neboť by se mohlo zdát, že naše data dokazují pravý opak. Ve skutečnosti je ale vše trochu jinak.

Vyšší síla pokusně vyvolané imunitní reakce nemusí nutně znamenat lepší zdraví jedince. Dnes již známe mnoho studií, které podobný úsudek vyvracejí. Naopak, letmý pohled do medicíny ukazuje, že mnoho vážných lidských chorob vzniká právě v důsledku neúměrně silné imunitní reakce. Podařilo se nám prokázat, že u hýla rudého je kožní zánět, který jsme studovali, spojen především s infiltrací bazofilů (buněk vrozené imunity). Ačkoliv je ptačí bazofil pro imunology stále tajuplnou buňkou, o které toho víme překvapivě velmi málo, bylo prokázáno, že se jedná o bílou krvinku, která v krvi koluje ve zvýšené míře při nejružnějších onemocněních a v případě dlouhodobého stresu. Z našeho předchozího výzkumu (Vinkler et al. 2010, DOI: 10.1007/s10336-010-0521-0) také víme, že i u našeho hýla rudého je vyšší hladina bazofilů v periferní krvi spojena s onemocněním ptačí malárií. Zdá se tedy, že hůře zbarvení samci trpí více stresem, snad spojeným s infekčními onemocněními, což zvyšuje jejich prozánětlivou reaktivitu v našich funkčních testech. Naše výsledky tedy Indikátorovou hypotézu nevyvracejí, naopak s ní jsou plně v souladu.

Stejně tak i výsledky naší další studie (Svobodová et al. 2013, DOI: 10.1007/s10336-013-0936-5) prováděné u koroptve polní dokládají spojitost ornamentů se zdravím. Zvýšený poměr dvou typů bílých krvinek v krvi (heterofilů a lymfocytů, H/L) ukazuje na zhoršený zdravotní stav a stres jedince. U námi zkoumaných samců koroptve jsme prokázali negativní vztah mezi poměrem H/L a intenzitou oranžové barvy karotenoidy pigmentované oční skvrny, což naznačuje, že zdravější samci opravdu mají intenzivnější ornamentální zbarvení. Naopak v případě melaniny pigmentované tmavé podkopy v opeření na spodní straně těla jsme zjistili pozitivní vztah s poměrem H/L. Vysvětlením by zde mohlo být, že samci s větší plochou ornamentální podkopy se častěji účastní soubojů, což u nich vyvolává vyšší míru stresu. U obou druhů ptáků tedy ornamentální zbarvení indikuje zdraví a tím i kvalitu.

Pro vysvětlení významu ptačích barev je ale naprosto zásadní komplexní přístup, zahrnující kromě ekologie a evoluční biologie také imunologii, fyziologii, parazitologii, mikrobiologii a genetiku. To dokládá, že ornitologii již v dnešní době nelze vnímat jako vědu jasně oddělenou od zbytku biologických disciplín a skvěle to dokresluje multidisciplinární povahu současné vědy.

Za kolektiv spoluautorů citovaných prací napsal Michal Vinkler.

Článek vznikl za podpory ESF OPVK, projektu Věda všemi smysly, reg. č. Z.1.07/2.3.00/35.0026 Tento projekt je spolufinancován Evropskou unií a státním rozpočtem České republiky.

Michal Vinkler | je odborným asistentem na Katedře zoologie PřF UK v Praze. Dlouhodobě se věnuje výzkumu ptačí imunologie, a to především v ekologickém a evolučním kontextu.

Výzva ke spolupráci

při mapování hnízdního rozšíření ptáků České republiky v letech 2014–2017

Letos začalo a v roce 2017 skončí již čtvrté mapování hnízdního rozšíření ptáků České republiky. Členové ČSO v předchozích mapováních tvořili podstatnou část týmu spolupracovníků a věříme, že i v právě probíhající mapování tomu nebude jinak.

Jaké jsou hlavní cíle?

- získání přesné informace o hnízdním rozšíření a početnosti všech volně žijících druhů ptáků v ČR
- porovnání zjištěného stavu se stavem v minulosti, a to zejména s předchozími hnízdními atlasy
- poskytnutí dat pro připravovaný nový Evropský atlas

Hlavní výstupy nového Atlasu hnízdního rozšíření:

- síťové mapy výskytu druhů ve třech stupních průkaznosti hnízdění (viz Obr. 2)
- lokalizace a početnost vzácných a koncentrovaně hnízdících druhů
- početnost běžných druhů ptáků pro každý standardní kvadrát
- odhady velikosti hnízdních populací ptáků pro celou ČR

Metodika – Data jsou získávána třemi různými způsoby, kterými jsou:

(1) Mapování – Kvadrátová síť je stejná jako při předchozích dvou mapováních: 10' z.d. × 6' z.š. (cca 11,2 × 12 km, cca 133 km²). Základní kvadráty jsou dále rozděleny na 16 (4×4) „malých“ kvadrátů (2,8 × 3,0 km, 8,4 km²); viz Obr. 1.

Přihlašování ke zpracování jednotlivých základních kvadrátů probíhá v on-line aplikaci přímo do nabídnuté síťové mapy s jasně vymezenými hranicemi základních kvadrátů. Po potvrzení spolupracovníka jako zpracovatele konkrétního kvadrátu administrátorem je tento kvadrát v mapě označen jako obsazený. Případný další zájemce o tento kvadrát může zjistit, kdo se již před ním přihlásil. Není sice vyloučeno, aby se k jeho zpracování zavázal

i on, ale je velmi žádoucí, aby si spíše vybral kvadrát dosud neobsazený. Každý zpracovatel má vlastní „účet“, který mu po registraci zajistí exkluzivní přístup ke své on-line záznamové kartě, kam bude moci pouze on zapisovat výsledky terénních zjištění.

Zpracovatel v přiděleném základním kvadrátu navštíví všechny typy prostředí a nakonec pátrá po „chybějících“ druzích. Do karty v on-line aplikaci запиše nejvyšší zaznamenaný stupeň a kategorii průkaznosti hnízdění. Uvede též početnost každého druhu a počet hodin strávených mapováním.

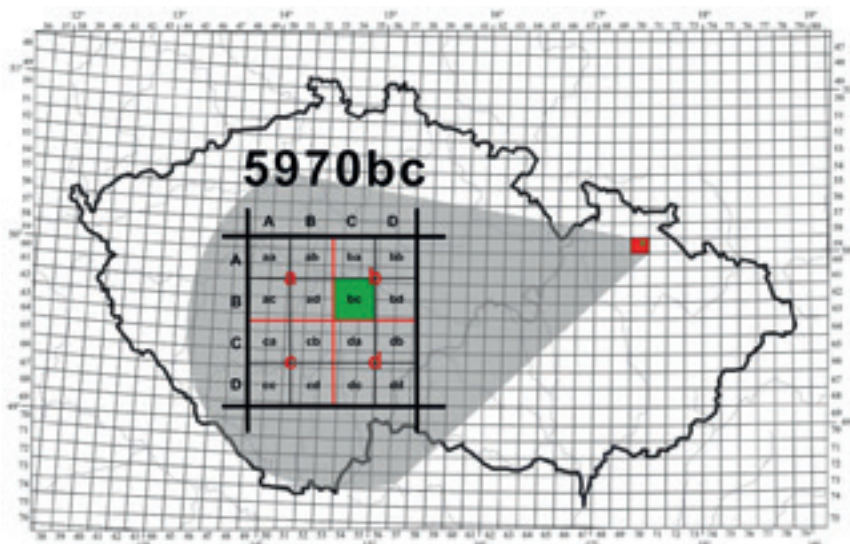
(2) Hodinovka – Ve třech náhodně vybraných „malých“ kvadrátech se během pochůzky trvající přesně 60 minut zaznamenávají všechny druhy ptáků v pořadí pozorování, přičemž už jednou zapsaný druh se už podruhé neuvádí. Vychází se z předpokladu, že čím hojnější druh, tím dříve bude zjištěn.

(3) Pozorování – K doplnění mapování jsou shromažďována veškerá další data o výskytu ptáků odkudkoliv z území ČR. K pozorování je třeba přiřadit stupeň a kategorii průkaznosti hnízdění a lokalizaci souřadnicemi či kódem kvadrátu.

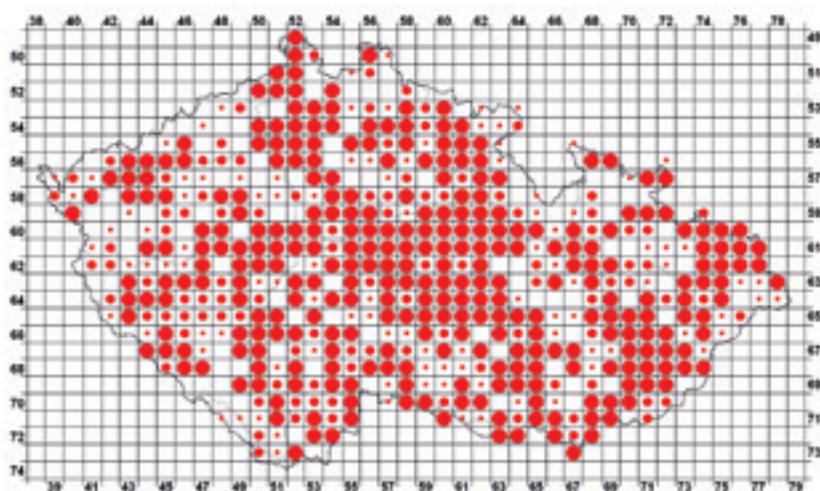
Ukládání dat – Pro ukládání veškerých dat (získaných mapováním, hodinovkou i pozorováním) slouží on-line databáze v portálu **birds.cz**.

Organizace: FŽP ČZU v Praze (Vladimír Bejček, Karel Štastný) ve spolupráci s ČSO a AOPK ČR.

Kontakty: bejcek@fzp.czu.cz, stastny@fzp.czu.cz
web: www.birds.cz

Obr. 1 – Síť základních kvadrátů, schéma jejich dělení na 16 „malých“ kvadrátů a znázornění způsobu jejich kódování.

Obr. 2 – Mapa hnízdního rozšíření ledňáčka říčního v letech 2001–2003. Prokázané hnízdění ● – 59 %, pravděpodobné hnízdění ● – 20 %, možné hnízdění ● – 21 % kvadrátů. Obsazenost kvadrátů se oproti předchozím mapováním v letech 1973–77 a 1985–89 zvýšila.

Foto: Andreas Trepte CC A-SA 2.5

králíček ohnivý

Foto: P. Selinger

moudřílák lužní

Díky Ondrovi a jeho zděděnému zájmu o přírodu jsem se i já vrátil do svých mladických let a zažívám onu fascinaci světem kolem nás znovu. Oprášil jsem herbáře, zjistil, že sbírka motýlů se rozpadá (stejně už na ni nikoho nelákám), popadl dalekohled, foťák a vyrazil ven.

Nejoblíbenějším objektem našeho pozorování jsou ptáci. Na rozdíl od savců, kterých jsme my lidé část úplně a část téměř vyhubili a zbylé zatlačili do noci, ptákům se daří vzdorovat o trochu úspěšněji. Snažíme se je zachytit tak, jak je pro ně typické, ideálně při akci – lovu, toku, letu – nebo jako součást biotopu. Zdaleka ne vždy se to podaří, ale nikdy nenudí. Z dobré fotografie by na diváka mělo dýchnout alespoň kousek z kouzla okamžiku stráveného venku. Měl by téměř slyšet zpěv, tlukot křídel, cítit vlhkost a vůni lesa, vnímat vánek a dlouhé večerní stíny.

Do tohoto čísla jsme vybrali snímky fotografie trochu opomíjené skupiny ptáků – drobných pěvců, takže ony výše popisované poetické snímky můžete zhlédnout alespoň na našem serveru www.phototrip.cz.

Je zajímavé – a mnohem lépe než manželce se to vysvětluje v Ptačím světě – že pokaždé, když začneme něco rozumného dělat na zahradě nebo doma, přiletí nějaký ten opeřenec a začne vyžadovat naši pozornost a fotku. Rajčata potom vysazujeme za svitu baterky, jelikož jinak bychom se s vámi o zpívajícího sedmihlásku na této dvoustraně podělit nemohli. Jít v pondělí ráno do práce? Ano, pěkný zvyk, ale nesmí být výjimečné ranní světlo a období námluv skorců. Jindy jedeme přes celou Evropu, abychom po náročném horském výstupu při čekání na supa vyfotili zpívajícího střízlíka, jehož bratranec chodí každý den pít do našeho zahradního jezírka. Dokonce i ten pocit, že vám teče do bot, protože sedíte po krk v bažině a pozorujete rodinku sýkořic a moudivláčků, bychom vyměnili maximálně za ráno uprostřed jehličnatého lesa se starostlivým taťkou králíčkem, nesoucím plný zobák hmyzu svým potomkům.

Krutihlavovy hlavolamy

aneb nad čím krutihlav kroutil hlavou

Ahoj děti.

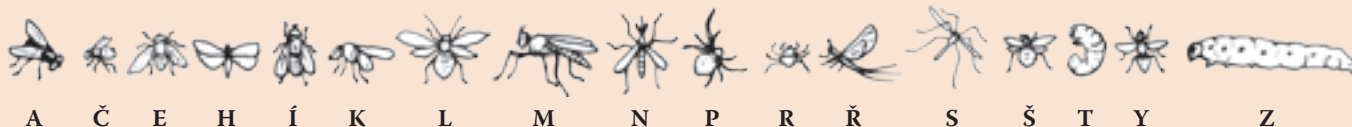
Víte, co mi nejde do hlavy? Proč se jaro říká JARO? Proč se mu neříká HLEDÁNÍ? Vždyť sotva přiletíme ze zimoviště na hnízdiště, pořád něco hledáme. Kde budeme hnízdit, s kým budeme hnízdit, z čeho postavíme hnízdo, čím zaženeme hlad atd. V tuto dobu už někteří mí ptačí kamarádi sedí na svých snůškách. Ale určitě se jim zase zdá o hledání. O hledání potravy pro svá mláďata. Není to vůbec snadné. Vyzkoušejte si to. Dokázali byste za den najít tolik hmyzu, kolik sami vážíte? Že jsem padlý na hlavu? Vůbec ne! Taková sýkora to dokáže! Že hmyz nejíte? Dobrá. Zkuste lovit hmyz v následujícím úkolu.

Úkol pro školáky

Pomozte ptačím rodičům cestou do hnízda nalovit hmyz a pavouky, ať mají co dát do zobáčku svým ptáčatům.

Pokud někomu z vás vrtá hlavou, kdo tu vlastně krmí mláďata, nahraďte ptačí potravu písmenky podle klíče a přečtěte si, jak se moji kamarádi jmenují. Směr čtení jistě dlouho hledat nebudete.

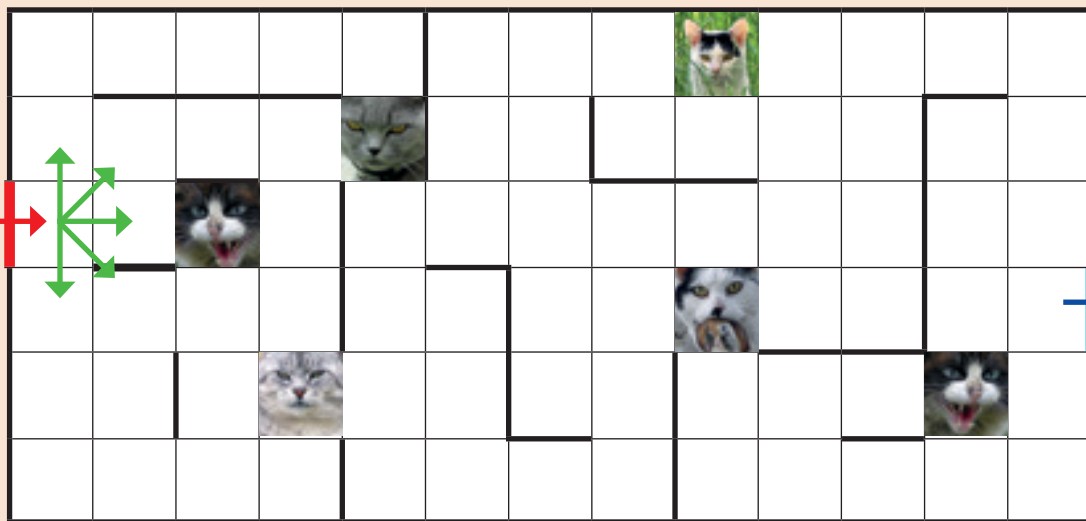
Klíč pro odemknutí záhady je zde:

Úkol pro předškoláky

Ani potom, když mláďata vylétají z hnízda, není hledání konec. Vylétaná mláďata hledají jejich rodiče a také kočky. Rodiče, aby je nakrmili, a kočky, aby si je ulovily. Zahrajte si na hejňko vylétaných sýkorek. Dokážete přelétět zahradu od červené branky k modré brance a vyhnout se hladovým kočkám?

Připravte si kostku a figurky. Trasu si volíte podle pravidel. Postupovat můžete po jednotlivých políčkách, jak je naznačeno na STARTU u červené branky, nesmíte však přes silnou zelenou čáru. Postupujete o tolik políček, kolik ukáže kostka. Začíná ten, komu padne nejvyšší číslo – ten dostal největší sousto od rodičů a má největší síly. Kdo skončí na políčku s kočkou, je uloven a končí hru.

Správné odpovědi z čísla 1/2014: Jméno města v tajence – Bohdaneč (kobyłka, skokan, hraboš, žížala, lín, ještěrka, čolek). Dobřenští mají v erbu čápa bílého.

Připravila Vladka Sládečková. Ilustrace: Jan Hošek. Foto: V. Sládečková, T. Bělka, Z. Tunka, V. Sládeček, J. Ševčík, A. Klvaňová, L.B. Tettenborn, CC-A-3.0, S. Kübelbeck, GNU, zemanfoto.cz.

DEJTE ŠANCI DRAVCŮM

Foto: Ivan Mikšák (naturelink.com)

Albinistická mláďata lysky černé.

Albín! Albín?

Každý bílý pták není albínem...

V ptačím světě jsou poměrně obvyklé barevné mutace. Snad každý birdwatcher, amatérský či profesionální ornitolog, se již setkal s ptákem, který měl alespoň část opeření bílou. Běžně se vžilo označení „albín“ pro zcela bílého ptáka a „částečný albín“ pro ptáka s částí bílého opeření. Bohužel, jak bývá občas zvykem, všechno je jinak – většina z těchto ptáků nejsou albíni a podle definice „částeční albíni“ neexistují!

Začneme ale od začátku. Barvou. Nejdůležitějšími pigmenty, které určují barvu peří ptáků, jsou melaniny a karotenoidy. Samozřejmě je třeba zdůraznit, že mluvíme o pigmentech obsažených v peří. Ve skořápkách vajec jsou jiné (protoporfyrin a biliverdin).

Asi jednoduššími pigmenty pro pochopení jsou karotenoidy. Tyto pigmenty ve své barvě kolísají od světle žluté do jasně červené. Do těla se dostávají potravou a na pigmenty jsou přeměněny působením enzymů. Jsou uloženy do peří na začátku jejich růstu. Změny v tomto typu pigmentace jsou většinou způsobeny potravními problémy a nemají genetický základ. Z tohoto pohledu jsou asi nejznámější plameňáci – za jejich růžové zbarvení jsou zodpovědné karotenoidy z přirozené potravy. Pokud je karotenoidů nedostatek, tak při příštím pelichání ztrácí plameňáci své zbarvení.

Ale i mnozí z našich pěvců jsou ve svém žlutém a červeném zbarvení částečně závislí na karotenoidech – například konipas luční,

budníček větší, sýkora modřinka, sýkora koňadra, žluva hajní, pěnkava obecná, zvoněk zelený, stehlík obecný, čížek lesní, krivka obecná. Můžeme ale jmenovat i červené skvrny strakapoudů a žluto-zelenou barvu u žlun. Na druhou stranu ne každá červená barva je způsobena karotenoidy, například oranžovo-hnědá hrud' červenek je tvořena melaninem. Melanin je nejběžnějším pigmentem. Rozlišujeme jeho dvě formy – eumelanin a phaeomelanin. V závislosti na koncentraci a rozložení v peří je eumelanin zodpovědný za černé, šedé a tmavě hnědé zbarvení. Phaeomelanin je zodpovědný za teplou načervenalou hnědou až bledě žlutohnědou barvu. Společně melaniny poskytují širokou škálu šedavě hnědých barev. U některých druhů ptáků je barva opeření v dospělosti tvořena pouze eumelaninem (např. racci, samec kosa černého), ale u většiny druhů jsou přítomny obě formy melaninu.

Tvorba melaninu zahrnuje sérii chemických reakcí začínající oxidací tyrosinu, katalyzovanou enzymem tyrosinázou. Samotný melanin

je polymerní molekulou, která rovněž podléhá oxidaci. Úroveň oxidace je rozdílná – vysoká je u černé barvy, slabší u hnědé. Melanin je produkován buňkami melanocyty, které vznikají z melanoblastů během embryonálního vývoje, v kůži a folikulech peří. Melanin je ukládán do buněk peří při jejich růstu.

Proces tvorby melaninu je geneticky regulován. Jakákoliv anomálie v tomto procesu může mít vliv na zbarvení ptáka. Tato změna může být způsobena přechodným, vnějším faktorem nebo dědičností (mutací). Existuje mnoho genetických mutací, které mohou způsobit změny zbarvení ptáků. Například u domácích holubů je popsáno více než 50 rozdílných mutací (genů), které způsobují okolo deseti barevných změn.

Podle v současnosti uznávaného názoru je u volně žijících ptáků šest nejčastějších dědičných změn barev: **albinismus**, **leucismus**, **hnědost**, **zředění**, **ino** a **melanismus**.

Albinismus

Albinismus je definován jako úplná ztráta obou melaninů v peří, očích a kůži a je způsoben dědičnou absencí tyrosinázy v pigmentových buňkách. Výsledkem je tedy kompletně bezbarvý pták. Je ovšem nutné si uvědomit, že nejsou přítomny melaniny, karotenoidů se tato dědičná porucha netýká (viz výše). Pokud pták „využívá“ karotenoidy jako další barvivo, toto zůstává zachováno (např. žlutá, červená). Proto tedy, navzdory obecnému očekávání, albín nemusí být zcela bílý!

Albín má tedy bílé peří (mimo uvedené výjimky s karotenoidy), bezbarvé oči a kůži. Červená nebo růžová „barva“ očí a kůže je způsobena krví, která je vidět skrz bezbarvé tkáně. Podle definice tedy neexistuje termín „částečný albinismus“, který je mnohdy používán (stejně jako neexistuje „částečná gravidita“).

Albíni jsou jenom zřídka pozorováni, i když daná mutace není moc řídká. Je to způsobeno samozřejmě predací, ale i např. tím, že absence melaninu v očích způsobuje vysokou citlivost na světlo a značné problémy ve vidění. Právě špatný zrak je pravděpodobně hlavní příčinou vysoké úmrtnosti. Většina albínů se tedy nedožije dospělosti.

Leucismus

Leucismus je definován jako částečná nebo úplná ztráta eumelaninu a phaeomelaninu v peří. Je způsobena vrozenou a dědičnou chybou v pohybu melanoblastů, produkujících pigment, do některých (nebo všech) oblastí kůže, kde za normálních okolností dodávají pigment do rostoucích per. Rozsah bílého opeření je rozdílný, od několika per (částečně leucistické) až do kompletně bílého. Částečně leucističtí ptáci mohou mít normálně zbarvený zobák a nohy, ale i plně leucističtí ptáci mají normálně zbarvené oči (na rozdíl od albínů). Je to způsobeno tím, že embryonální původ očních pigmentů je rozdílný od ostatního těla. Jedná se pravděpodobně o nejčastější dědičnou vadu zbarvení u ptáků, občas mylně nazývanou „albinismus“ nebo „částečný

Foto: Emilie Tešinská

Barevné mutace u kosa černého. Vlevo zředění - snížená koncentrace melaninu v opeření celého těla. Vpravo částečný leucismus - ztráta melaninu v opeření hlavy.

albinismus“. Znamená to, že enzym tyrosináza je přítomen a tvorba melaninu v buňkách normálně probíhá. Nedochozí ale k dodání pigmentu do perí. Částečně zabarvené perí je v leucismu velmi vzácné a většinou indikuje spíše špatnou kondici ptáka během růstu perí.

Hnědost

Odchylka hnědost je definována jako kvalitativní redukce eumelaninu. Počet granulí eumelaninu zůstává nezměněn, ale mění se vzhled pigmentu – syntéza eumelaninu je nekompletní, eumelanin není plně oxidován. Ve výsledku tento pigment, který je při normální oxidaci černý, zůstává tmavě hnědým. Phaeomelanin zůstává nezměněn.

U ptáků, u kterých jsou přítomny oba melaniny, je tato mutace poměrně nezřetelná. Tak například u vrabce domácího, jehož perí obsahuje oba melaniny, je tato změna méně patrná než u „hnědé“ vrány černé, kde je přítomen pouze eumelanin. Ovšem pera s kvalitativní redukcí eumelaninu jsou velmi citlivá na světlo a velmi rychle při běžných povětrnostních podmínkách bělají. Proto jsou stará pera často skoro bílá.

Tato odchylka se vyskytuje poměrně často. Je zajímavé, že je daná mutace geneticky recesivně spojena s pohlavím. Gen hnědosťi je umístěn na pohlavní chromozomu. U ptáků má samec dva pohlavní chromozomy, samice jeden. To vysvětluje, proč samice potřebuje pouze jeden gen pro hnědnutí – mutaci. Znamená to, že hnědý mutant s dvěma normálními rodiči je vždy samice. V přírodě je „hnědý“ samec vzácnější, protože se musí narodit „hnědé“ matce a normálnímu samci, který je heterozygotní pro tuto mutaci (ale také samozřejmě v případě, že oba rodiče jsou „hnědí“). Druhem, kde jsou „hnědí“ samci poměrně často zastoupeni, je labuť velká. Ovšem vlastně jediným pozor-

vatelným barevným rozdílem je, že „hnědí“ dospělí jedinci mají bledší nohy a mláďata bílé perí místo šedého. Tuto odchylku poprvé popsal Yarrell v roce 1838 a určil ji jako nový druh labutě – *Cygnus immutabilis*, tj. labuť „nezměnitelnou“, protože její barva se nemění. Posléze bylo zjištěno, že tato barevná odchylka je recesivní a pohlavně dědičná. Navíc perí mláďat není bílé, ale světle krémové.

Zředění

Zředění je definováno jako kvantitativní redukce melaninu, je tedy snížena koncentrace pigmentu. Ve výsledku je „zředěná“ pozorovaná barva ve srovnání s původním zabarvením. Jsou popsány tři formy zředění:

Pastelové – kvantitativní redukce eumelaninu i phaeomelaninu. Černé perí se změní na šedé a červenavě hnědé na žluto-hnědé. Stupeň zředění se liší, ale obecně se dá říci, že nejčas-

tější je redukce melaninu na zhruba polovinu. Mutant vypadá jako vybělený normálně zbarvený jedinec.

Isabel (z latinského *isabellinus* – šedavě-žluté) – kvantitativní redukce pouze eumelaninu. Černá pera se stanou šedými. U ptáků, kteří mají pouze eumelanin, jako třeba havrani či vrány, je obtížné poznat rozdíl mezi pastelovou a isabel formou, protože obě mutace mají stejný výsledný efekt. V tomto případě se používá pouze termín zředění.

Redukce phaeomelaninu (eumelanin neovlivněn) – extrémně vzácné zředění, například je popsáno takzvané „stříbro“ – dominantní a pohlavně-spojená mutace u domácích slepic.

Ino

Ino je definováno jako silná kvalitativní redukce obou melaninů. Jejich tvorba je kvantitativně v pořádku, ale dochází k neúplné

Samec rehka domácího krmí albinistická mláďata.

Foto: Dušan Boucný (birdphoto.cz)

Melanistická sova pálená.

oxidaci melaninů – eumelanin je tmavě hnědý až velmi světle hnědý a phaeomelanin bledý až stěží rozeznatelný. Dochází tedy ke kvalitativní změně, na rozdíl od zředění, kde je chemické složení melaninů v pořádku, ale snižuje se jeho tvorba. V nejtmaší formě ino může neúplná oxidace eumelaninu způsobit stejné zabarvení jako v případech hnědnutí, ale je ho možné rozeznat podle toho, že dochází i ke snížení phaeomelaninu. U druhů, které nemají phaeomelanin, lze rozlišit ino od hnědnutí podle zobáku a nohou, které jsou vždy růžové, což způsobuje absence melaninů.

Pokud nejtmaší formy ino připomínají hnědnutí, tak nejsvětlejší jsou podobné albinům. U těchto nejsvětlejších forem phaeomelanin skoro zmizel a eumelanin prakticky není oxidován, a proto se z černého zabarvení stává velice světle hnědá. V čerstvém peří je barva a kresba stěží viditelná, obzvláště u části peří, kde je vysoká koncentrace eumelaninu. Opotřebované peří je skoro bílé.

Oči jsou u ino načervenalé zásluhou redukce melaninu, ale zrak „ino ptáků“ je mnohem lepší než u albinů. V podstatě každý dospělý pták v přírodě s „bílým“ peřím a načervenalými očima je tedy ino a ne albin.

Dědičnost ino (tmavé i světlé formy) je recesivní a spojená s pohlavím – v přírodě nacházíme vlastně pouze ino samice.

Melanismus

Melanismus je definován jako abnormální ukládání melaninu v kůži či peří. Melanismus nemusí být nezbytně spojen se vzrůstem množství pigmentu, ale může být také způsoben rozdílným ukládáním melaninu. Celkově se dá říci, že melanističtí ptáci jsou tmavší, většinou, ale ne vždy, načernalí.

Tabulka 1. Určování nejběžnějších barevných odchylek u ptáků (dle van Grouw, 2013)

Zabarvení	Podstata jevu	Mutace
Zcela bílé opeření, červené oči, růžové nohy a zobák.	Celková ztráta obou melaninů v peří, očích a kůži – způsobená vrozenou absencí enzymu tyrosináza v pigmentových buňkách.	Albinismus
Zcela bílé opeření nebo zcela bílá pera smíchaná s normálně zbarvenými. Růžové nohy a zobák nebo normálně zbarvené nohy a zobák. Oči jsou vždy normálně zbarvené.	Částečná nebo úplná ztráta obou melaninů v peří (a kůži) způsobená vrozenou absencí pigmentových buněk v části kůže nebo v celé kůži.	Leucismus
Zcela bílé opeření nebo zcela bílá pera smíchaná s normálně zbarvenými. Růžové nohy a zobák nebo normálně zbarvené nohy a zobák. Oči jsou vždy normálně zbarvené.	Částečná nebo úplná ztráta obou melaninů v peří (a kůži) způsobená postupnou ztrátou pigmentových buněk v části kůže nebo v celé kůži.	Postupné šednutí
Původně černé je hnědé, původně načervenalé/žlutavě hnědé je beze změny.	Kvalitativní redukce eumelaninu způsobená nekompletní syntézou (oxidací) eumelaninu.	Hnědost
Původně černé je stříbrně šedé, původně načervenalé/žlutavě hnědé je žlutohnědé/křemové.	Kvantitativní redukce obou melaninů.	Zředění – pastelové
Původně černé je stříbrně šedé, původně načervenalé/žlutavě hnědé je beze změny.	Kvantitativní redukce pouze eumelaninu.	Zředění – isabel
Původně černé je velmi bleděhnědé/křemové, původně načervenalé/žlutavě hnědé je stěží viditelné. Oči narůžovělé, růžové nohy a zobák.	Silná kvalitativní redukce obou melaninů způsobená nekompletní syntézou (oxidací) těchto melaninů.	Ino – světlá
Původně černé je světle hnědé, původně načervenalé/žlutavě hnědé je žlutohnědé/křemové. Růžové nohy a zobák.	Kvalitativní redukce obou melaninů způsobená nekompletní syntézou (oxidací) těchto melaninů.	Ino – tmavá
Zvýšení černého a/nebo načervenalé hnědého zabarvení.	Abnormální ukládání melaninu.	Melanismus

Rozlišujeme dvě hlavní formy melanismu: **Eumelanismus** – je charakteristický zvýšeným ukládáním eumelaninu. V tomto případě jsou ptáci většinou načernalí (tmavší).

Phaeomelanismus – je charakterizován zvýšeným ukládáním phaeomelaninu. V tomto případě jsou ptáci celkově spíše červenavě hnědí. Jedná se o méně častou mutaci.

Vlastní melanismus se může projevit třemi způsoby na zabarvení ptáka:

- 1. tmavé znaky jsou výraznější a výrazně překračují typické hranice, ostatní zabarvení je často o něco tmavší, než je typově normální
- 2. celkové zabarvení je tmavší a zdá se tmavě hnědé nebo černé
- 3. normální vzor a/nebo distribuce pigmentu je změněna, ale opeření není tmavší

Melanismus je jediná mutace, u které nedochází ke ztrátě pigmentu či změně ve tvaru nebo velikosti granulí melaninu. Opeření tedy není abnormální, vypadá „přirozeně“, ale je často velmi rozdílné od jakéhokoliv známého druhu. Proto byli často melanističtí ptáci označováni jako nový druh.

Určení barevné mutace je v polních podmínkách velice často obtížné, občas i nemožné. Každý pozorovatel ptáků ví, jak mohou vjem ptáka ovlivnit faktory, jako jsou úhel

pohledu, světelné podmínky, časové možnosti, pohyb apod. Samozřejmě důležité je vědět, jak přesně vypadá normální zabarvení, jak má daný druh vypadat. Při pozorování je užitečné se také zaměřit na místa opeření, která jsou méně vystavena slunečnímu svitu, a určit tedy, jestli zabarvení rozdílně vybledlo vlivem světla. Příložená tabulka může pomoci k určení, o jakou mutaci zabarvení se jedná. Je ovšem důležité si uvědomit, že škála změn zabarvení je velmi široká a těžko je lze jednoduše přehledně popsat. Mnohdy pak platí – fotit, fotit a pak konzultovat – s literaturou, s odborníky.

Literatura

Hein van Grouw: *What colour is that bird? The causes and recognition of common colour aberrations in birds. British Birds 106: 17–29, 2013.*

Ivan Mikšík | amatérský ornitolog a fotograf. Ornitologie se mu často prolíná i do jeho zaměstnání (analytický chemik, fyziolog), a tak se podílí např. na výzkumu pigmentů a proteinů ptáčích vajec. Jeho hlavním ornitologickým zájmem jsou v hnízdním období tuňáci, v zimě racci. Webové stránky: www.natureblink.com

PODPORA ROZMANITOSTI ŽIVOČIŠNÝCH DRUHŮ V REŽIMU EKOLOGICKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ

V kopcovité krajině na okraji Ždánického lesa v obci Velké Hostěrádky se nachází ekologická farma VH Agroton společnosti PRO-BIO, s. r. o. Malebné prostředí jižní Moravy nedaleko Břeclavi je jako stvořené pro šetrné ekologické zemědělství. Farma sousedí s biovinicemi a v blízkém okolí hospodaří další ekologičtí zemědělci.

Foto: Václav Hubata

EKOLOGICKÁ ROZMANITOST

Na rozdíl od většiny okolních podniků zde nejsou pěstovány monokultury kukuřice, řepky ani slunečnice, ale naopak pole oplývají rozmanitou skladbou plodin. V osevním postupu se pravidelně střídají pšenice špalda, pšenice, oves nahý, pohanka, jetel inkarnát, peluška, sója, čirok, hořčice, vojtěška a další mezplodiny jako vikev, jílek, svazenka či žito. Čistá krajina a dodržování šetrných zásad ekologického zemědělství nabízejí ideální životní podmínky rozličným živočišným druhům, především ptákům. Proto se společnost PRO-BIO, s. r. o., již třetím rokem věnuje společně s Českou společností ornitologickou monitorování početnosti a hustoty ptačích druhů v této lokalitě. Dlouhodobým společným cílem je návrat většího počtu koroptve polní do oblasti v okolí farmy. Koroptev patří k nejtýpčtějším a zároveň nejohroženějším ptákům zemědělské krajiny a její rozšíření bude vyžadovat další opatření, jako je například tvorba mezí, remízků či biopásů v okolí polí.

PROMĚNY BÝVALÉHO ZEMĚDĚLSKÉHO DRUŽSTVA

V nadcházejících letech čekají farmu velké změny. Celý prostor bývalého zemědělského družstva, kde se farma nachází, projde mnoha stavebními úpravami, pozemky v okolí budov se zcela architektonicky změní. Areál je postupně ožíván chovem hospodářských zvířat a osazován stromy,

keři a bylinami. Díky tomu zde přibývají nová přirozená útočiště a zdroje potravy pro mnohé ptačí druhy.

OSVĚTOVÁ ČINNOST PRO VEŘEJNOST

Při ekofarmě vzniklo občanské sdružení Veselá Biofarma, které chce na praktických příkladech ukazovat prospěšnost ekologického hospodaření a jeho přínos pro okolní krajinu. V budoucnu by se farma měla stát místem setkávání zájemců o ekologické zemědělství a biopotraviny. Plánem je vytvořit takové místo, kde mohou rodiny s dětmi na vlastní oči spatřit, odkud pocházejí a jak se pěstují zemědělské bioplodiny a jak žijí humánně chovaná hospodářská zvířata. Prostředí nabídne prostor pro seznámení se s přirozenými živočišnými druhy, které zde najdou svůj domov.

SPOLUPRÁCE S ODBORNÍKY

Prostor ekofarmy poskytuje díky svému přirozenému prostředí vhodné podmínky pro vědeckou činnost. Společnost PRO-BIO, s. r. o., proto uvítá spolupráci ornitologické či jiné odborné veřejnosti, která zde může realizovat své projekty a věnovat se výzkumu.

Za PRO-BIO, s. r. o.

Ing. Barbora Hernychová
Foto: Václav Hubata
www.probio.cz

Říkali mu Rataf

Za dávných časů, kdy ještě znalost Shakespearovy mateřštiny zdaleka nebyla společenskou nutností, se mne zeptal jistý známý na význam tehdy v našich končinách nového slova workholik. Místo dlouhého výkladu jsem sáhl po přímo modelovém příkladu: „Někdo jako Jirka Janda. S tím rozdílem, že workholika práce již nemusí bavit.“

Zpráve, že odešel člověk, který se zdál být naprosto nevycerpatelným zdrojem doslova nakažlivé energie, se před dvaceti lety mnozí zdráhali být jen na okamžik uvěřit. Právě tato charakteristika spolu s neskutečnou houževnatostí a zarputilostí příkla Jiřímu už během studia na Přírodovědecké fakultě UK v Praze (specializace zoologie obratlovců) výstižnou přezdívkou, zmiňovanou v titulku této vzpomínky.

Přestože tragická nehoda dohnala Jiřího Jandu již ve 36 letech, stačil se stát jak uznávaným ornitologem, tak pracovníkem ochrany přírody vskutku mezinárodního formátu. Jen pouhý výčet jeho aktivit by zabral několik stránek našeho zpravodaje. Zmíním se proto pouze o dvou z nich.

Na počátku 90. let stála Česká společnost ornitologická na rozcestí. Hrál se o to, zda zůstane výběrovou, do sebe zahleděnou učenou společností, nebo zda se vydá na neprošlapanou cestu vedoucí k nevládní organizaci západního střihu. Jiří patřil k nepochybným autoritám, které nakonec prosadily druhou možnost.

Když se Jiří nabídl, že si vezme na starost přípravu čtvrtletníku, zaměřeného na ochranu ptáků v ČR, netušili jsme, že vydání premiérového čísla Ptačího světa zabezpečí doslova „na klíč“. Vydát víc čísel mu bohužel dopřáno nebylo. Jsem si jist, že by měl radost, kdyby viděl, do jaké obsahové i výtvarné podoby jeho vytoužené dítko stačilo mezitím vyrůst.

Edward Kennedy prohlásil na pohřbu svého bratra, prezidentského kandidáta Roberta, že lidé si zesnulé často idealizují a v dobré víře je spatřují většími, než byli za svého života. V případě Jiřího Jandy (1958–1994) to není vůbec zapotřebí. Za něj budou ještě dlouho hovořit výsledky jeho práce.

✍ Jan Plesník

Foto: Archiv Správy CHKO Třeboňsko

Monitoring vrabců přináší první výsledky!

Vrabcem domácí, vrabcem polní i hrdlička zahradní jsou druhy ptáků, které není třeba představovat, protože jsou na našem území běžně rozšířeny. Oba druhy vrabců však u nás i v Evropě ubývají, zatímco hrdlička zahradní ubývá spíše lokálně (jinde naopak přibývá). Příčiny a přesné principy změn početnosti těchto druhů, obývajících lidská sídla a kulturní krajinu, nebyly přes značné snahy dosud jednoznačně odhaleny.

Foto: David Loňák (CC-A 2.0)

Ve chvíli, kdy dostáváte do rukou toto číslo Ptačího světa, však řada členů ČSO vyrazí do terénu, aby nám v rámci projektu „Monitoring vrabce domácího a dalších synantropních druhů“ pomohla na některé z otázek týkajících se faktorů ovlivňujících početnost a rozšíření vrabců a hrdliček odpovědět. Kromě toho v tuto chvíli probíhá závěrečné hodnocení dat ze zimní části mapování. Vyhodnoceno bylo celkem 149 lokalit mapovaných během zimních sezón 2010/11 až 2013/14, kdy bylo na více než 270 km tras sečteno 15 159 jedinců všech tří druhů. Nejpočetnějším byl vrabcem domácí (zjištěn v 89 % sídel), následovaný vrabcem polním (62 % sídel) a hrdličkou zahradní (66 % sídel). Ukázalo se, že důležitým faktorem ovlivňujícím početnost a pravděpodobnost výskytu obou druhů vrabců je přítomnost malochovů domácích zvířat. Na početnost vrabce domácího má pozitivní vliv přítomnost

zemědělských velkochovů, naopak negativní vliv má nadmořská výška. Porovnáním nabídky a využití jednotlivých biotopů bylo zjištěno, že všechny tři druhy vyhledávají nejen zmíněné malochovy či velkochovy hospodářských zvířat, ale i lokality s výskytem dřevin a vyhýbají se homogenním travnatým plochám a polím.

Údaje z našeho projektu patří mezi první statisticky podložené údaje tohoto typu ze střední Evropy. Náš projekt tím však nekončí. Naopak! Dalším krokem je sběr a vyhodnocení údajů z letního sčítání. Cílem je během let 2014 a 2015 získat data z co největšího počtu lokalit, a proto jsou vítáni noví spolupracovníci z celé ČR. Velmi hodnotné jsou pak údaje z lokalit, které již byly sčítány v minulosti. Metodika práce v terénu je velmi jednoduchá a zapojit se může každý, včetně méně zkušených ornitologů. Během hnízdního období (20.4.–20.5.) stačí 1–2 × projít zvolenou lokalitu (obec, městská

čtvrť apod.) a do mapy zaznamenat trasu, pozorované chovy domácích zvířat a především místa, kde se vyskytují vrabci či hrdličky. Při přítomnosti velkochovu hospodářských zvířat je žádoucí jej také navštívit.

Podrobné pokyny a informace o projektu získají zájemci na adrese autora článku.

Tabulky jsou ke stažení také na stránkách: zoo.prf.jcu.cz/index.php/stahovani.html.

Jan Havlíček | je doktorandem na katedře zoologie PřF JU a jednatelem Jihočeské pobočky ČSO. Ve svém studiu se věnuje především vrabci domácímu a jeho potravní ekologii. Ve volném čase (nejen) pozoruje a kroužkuje ptáky.

Kat. zoologie PřF JU, Branišovská 31,
370 05 České Budějovice; tel.: 721 429 652;
e-mail: JanHavlicek.cz@gmail.com.

Rorýsí školy aneb Rorýs je náš kamarád, rorýse má každý rád

Foto: Květa Děrdová

V současné době již nad našimi hlavami krouží první z těchto zákonem chráněných svíšťounů a oživují šedé našich měst a vesnic svým výrazným srčí srší.

Bohužel jejich návrat na leckterá hnízdiště z důvodu nevhodné rekonstrukce či zateplování domů nebude radostný. Pojďme jim proto připravit nové hnízdní možnosti vyvěšením rorýsovníků či zachováním stávajících hnízdišť! Sledujte, kde rorýsi hnízdí, a svá pozorování zadávejte do databáze hnízdišť na www.rorysi.cz. Všechna rorýsí hnízdiště jsou zákonem chráněna a je povinné je zachovat!

Jednu z možností, jak rorýsům pomoci, a to nejen jejich přímou ochranou, ale také vzděláváním a osvětou, představuje projekt Rorýsí školy.

Jak se stát rorýsí školou? Zachovejte dobrovolně hnízdiště rorýse na vaší škole či vytvořte hnízdiště nové vyvěšením budek, tzv. rorýsovníků! Pokud potřebujete poradit navštivte www.rorysi.cz. Druhou podmínkou pro udělení titulu rorýsí škola je zaslání vašeho prvního pozorování rorýsů v rámci projektu Jaro ožívá na www.springalive.net!

Po splnění těchto dvou podmínek od nás získáte on-line manuál k využití problematiky rorýsů a ochrany jejich hnízdišť ve výuce, vzdělávací materiály, tabulku s nápisem „Přátelé rorýsů“ na školu a certifikát Rorýsí škola. Chystáme i mezinárodní spolupráci s rorýsími školami ze zahraničí a vycházky do terénu nejen za rorýsem.

Největší odměnou je však dobrý pocit z podílení se na přímé ochraně tohoto druhu.

Prozatím se do projektu zapojilo 28 škol. Dvanácti z nich již byl certifikát Rorýsí škola udělen. Mezi nejaktivnější rorýsí školy patří

ZŠ Školní ve Vrchlabí a ZŠ Břidličná, kde děti vyrobily a vyvěsily nemalé množství rorýsovníků (viz foto).

Velmi zodpovědně se svého titulu ujala také ZŠ Pečky, kde se nachází jedna z nejpočetnějších rorýsí kolonií v ČR – kolem dvaceti párů. Gymnázium Cheb umístilo do rorýsí budky webkameru, díky níž mohou studenti i my sledovat hnízdění v přímém přenosu na internetu.

Znáte ve svém okolí školu, na které hnízdí rorýsi a čeká ji rekonstrukce? Víte o škole či školce, která by ráda umístila na školu rorýsí budky? Napište nám!

Program Rorýsí školy v roce 2014 podporuje firma Lafarge Cement a.s.

Alena Rulfová | je koordinátorkou projektu Rorýsí školy pro region Čechy. Je studentkou zoologie na PřF UK, vede pravidelné Vítání ptačího zpěvu v Praze.

e-mail: springalive@birdlife.cz, tel.: 732 217 669

Je legislativní ochrana ptáků efektivní?

Výrazné společenské změny po roce 1989 se projeví i ve vývoji ptačích populací ve střední a východní Evropě. Na pokles zemědělské výroby, zlepšování čistoty vod a ovzduší, ale i urbanizaci, opouštění orné půdy nebo prudkou intenzifikaci rybníčního hospodaření citlivě reagovala řada druhů. Současně došlo i k zavedení moderní ochranné legislativy, včetně druhové ochrany. Je proto namístě položit si otázku, zda i tento faktor početnosti ptáků významně ovlivnil. Ukáže-li se, že vliv byl pozitivní, lze druhovou ochranu označit za poměrně vhodně nastavenou a plnit svůj účel. V opačném případě to bude jasný signál, že je nutné stávající způsob ochrany ptačích druhů změnit.

Můžeme rozlišit dva základní přístupy k druhové ochraně ptáků. Původnější přístup spočívá v ochraně menšího počtu vybraných, nejčastěji vzácných, ohrožených nebo oblíbených druhů. Především ekonomicky rozvinutější státy dnes však chrání plošně většinu druhů ptáků s výjimkou těch tradičně lovených. U obou přístupů mohou být vymezeny podkategorie zvláštní druhové ochrany. Ty umožňují snazší cílení prostředků a úsilí v ochraně nejvíce ohrožených druhů. Všechny seznamy chráněných druhů by měly ideálně vycházet z aktuálních vědeckých poznatků (být tzv. evidence-based) a pravidelně aktualizovány.

K moderním nástrojům druhové ochrany přírody patří také záchranné programy. Jejich náplní je zejména posílení populací podporou potravních a hnízdních možností, aktivní ochranný management prostředí, které druh obývá, nebo osvětová činnost. Dosavadní studie ukázaly, že řada přímých opatření funguje úspěšně a mohou hrát v druhové ochraně ptáků velmi důležitou roli.

Ochrana ptáků je v různých zemích ovlivněna závazky, plynoucími z mezinárodních úmluv, které se na ochranu jednotlivých skupin druhů vztahují (viz box). Platnost většiny mezinárodních dohod však bývá často spíše formální a informace o jejich účinnosti zpravidla chybí. Pro ochranu ptáků v Evropské unii je naopak klíčová Směrnice o ptácích. Týmu Paula Donalda (2007: Science 317) se podařilo prokázat, že v zemích, kde byla směrnice implementována, byl její dopad na početnost ptáků pozitivní. Účinnost ochranné legislativy byla potvrzena také ve Spojených státech

Nejvýznamnější mezinárodní úmluvy s praktickým dopadem na legislativu ochrany přírody v Evropě

- ✦ Úmluva o ochraně evropské fauny, flóry a přírodních stanovišť (Bernská úmluva)
- ✦ Úmluva o mokřadech (Ramsarská úmluva)
- ✦ Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (Bonnská úmluva)
- ✦ Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES)

amerických. V České republice provedené hodnocení Petra Voříška a kolegů (2008: Folia Zoologica 57) naznačuje, že u nás více přibývaly nejpřísněji chráněné druhy než méně přísně chráněné. Úbytek řady zvláště chráněných druhů se však nepodařilo zastavit. Zároveň chráněné druhy často měnily početnost podobně jako v okolních zemích a jako před rokem 1992, kdy začal nový český zákon o ochraně přírody platit.

Abychom mohli hodnotit vliv zákonné ochrany na početnost ptáků ve střední a východní Evropě, srovnali jsme v naší nejnovější studii (Koleček a kol. 2014: Biological Conservation 172) populační trendy 306 chráněných a nechráněných druhů. Celkový vliv zákonné ochrany byl pozitivní. Po jejím zavedení po roce 1990 došlo v zemích chránících menší podíl druhů k výraznému růstu početnosti chráněných druhů ve srovnání s druhy nechráněnými a s obdobím před rokem 1990. Naopak v zemích chránících většinu druhů se početnost chráněných druhů téměř nezměnila, ale došlo k výraznému úbytku nechráněných, často lovných nebo pronásledovaných druhů.

Oba přístupy tedy hrají v druhové ochraně ptáků významnou roli, a proto je doporučujeme kombinovat. O to se snaží mimo jiné účinná Směrnice o ptácích, která striktně chrání

Chřástal polní je příkladem druhu, jehož početnost v některých zemích po zavedení moderní legislativní ochrany přestala klesat a začala růst.

všechny ptáky ve všech zemích EU, přičemž zvláštní důraz klade na druhy v Příloze I.

Pozitivní vliv druhové ochrany ptáků mohl být u některých druhů maskován jinými faktory, ačkoli vliv těch potenciálně významných jsme v analýzách zohlednili. Důležitou roli hrálo výrazné zlepšení stavu životního prostředí po politických změnách v roce 1989 – alespoň v některých státech střední a východní Evropy. To však působilo na všechny druhy bez ohledu na to, zda byly chráněny. Lze proto říci, že druhová ochrana ptáků je pro vysvětlení rozdílných změn početnosti chráněných a nechráněných druhů klíčová a tyto rozdíly pravděpodobně nejsou způsobeny jiným, nepopsaným faktorem.

Naše analýzy by nebyly možné bez dobré znalosti změn početnosti ptáků získaných prací stovek dobrovolných spolupracovníků. Výsledky tak znovu potvrzují velký přínos dlouhodobých monitorovacích projektů, např. Jednotného programu sčítání ptáků nebo Mapování hnízdního rozšíření.

Článek vznikl za podpory ESF OPVK, projektu Věda všemi smysly, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/35.0026 (tento projekt je spolufinancován Evropskou unií a státním rozpočtem České republiky).

Jaroslav Koleček | pracuje na Ústavu biologie obratlovců AV ČR, v. v. i., v Brně. Zabývá se zejména ochrannou biologii, ekologií a migrací ptáků. Je předsedou Moravského ornitologického spolku – středomoravské pobočky ČSO a členem redakční rady časopisu Kroužkovatel.

Jiří Reif | působí v Ústavu pro životní prostředí PřF UK v Praze a v Ornitologické laboratoři PřF UP v Olomouci. Zajímá ho, co způsobuje změny početnosti a rozšíření ptáků v čase i prostoru. Podílí se na organizaci Jednotného programu sčítání ptáků v ČR, je členem redakční rady časopisu Sylvia.

Transylvánie

Rumunsko tak trochu jinak

Rumunsko je ornitologicky země více než známá. Minulý rok jsem však tuto překrásnou zemi navštívil za poněkud netradičním účelem. Před více než rokem jsem obdržel e-mail s nabídkou České společnosti ornitologické zúčastnit se sčítání ptáků pro Rumunskou ornitologickou společnost. V Rumunsku chybí data o výskytu běžných ptáků, která požaduje Evropská unie a rumunská vláda. Z důvodu nedostatku místních ornitologů tak museli rumunští kolegové požádat o pomoc zahraniční partnery BirdLife International.

Jak se zúčastnit?

Každá partnerská organizace BirdLife International (v ČR ČSO) dostane od pořadatelské organizace nabídku na zapojení svých členů do projektu. Ti, kteří mají zájem, znalosti a potvrdí svou účast, postupují do dalšího kola, ve kterém si vyberou čtverce, kde budou ptáky mapovat. Pořadatelská organizace zasílá veškeré potřebné materiály a informace. Pro sčítání jsem si vybral, jak jsem později zjistil, velmi náročné mapovací čtverce, avšak náročnost se mi oplátila na pozorovaných druzích a především stavu biotopů, které jsem procházel. V Karpatech jsem narazil na údolní pastviny a okolní smíšené lesy poblíž národního parku Piatra Craiului, který opravdu stojí za návštěvu. Naleznete tu neprostupné jedlobukové pralesy, které nemají v ČR obdobu, pastviny na rozsáhlých vrcholcích hor Iezer Papusa (cca 2400 m n. m.) za hranicí lesa a konečně zemědělsky využívanou dunajskou nížinu s nezregulovaným dolním tokem řeky Jiu s dytíky úhorními, mandelíky hajními, pěnicemi vlašskými či strnady zahradními.

Metodika

Sčítání ptáků probíhá v Rumunsku bodovou metodou. Na vybraném čtverci o straně 2 km je vyznačeno 25 bodů od sebe vzdálených 400 m. Sčítání musí být provedeno na 10 předem definovaných bodech, rozmístěných v mapovacím čtverci, v časovém rozmezí od 5. do 10. hodiny ránní. Na každém bodě jsou po dobu pěti minut zaznamenávány všichni ptáci zjištěni akusticky i vizuálně ve vzdálenostních kategoriích: do 50 m, 50–100 m, nad 100 m. Dále jsou zaznamenávány větrné podmínky, typ biotopu a jeho hranice v okolí bodu, začátek sčítání, kód čtverce a číslo bodu. Veškeré informace sčítatelé zapisují do organizátory zasláných materiálů. Kontrola čtverců je prováděna v hnízdním období dvakrát s rozestupem alespoň čtyř týdnů. První kontrola probíhá od 15. dubna do 15. května. V dalším měsíci pak následuje druhá kontrola. Při obou

kontrolách jsme narazili na zajímavé druhy ptáků, a tak nemůžu říct, které období je pro pozorování ptáků nejlepší. Ačkoliv se někomu může zdát velikost čtverce 2 × 2 km malá, je třeba si uvědomit, že plocha povrchu terénu čtverce může být i několikrát vyšší. Celková vzdálenost mezi body, kterou musí sčítatel ve čtverci projít, je přes 10 km dlouhá.

Se strnadem zahradním se běžně setkáte v dunajské nížině.

Foto: Zdeněk Tunka (birdphoto.cz)

Zemědělská krajina v Rumunsku stále hostí dytíky úhorní.

Potřebné vybavení

Pro sčítání ptáků v zahraničí jsou kromě pokročilých znalostí místní avifauny nezbytné dvě věci – dalekohled a GPS navigace. Navigaci jsme využívali od začátku cesty v Brně až po vrcholek hory Varful Papuša v centrálních rumunských Karpatech. GPS navigace je zkrátka povinnou výbavou, protože jedině s její pomocí jste schopni najít sčítací bod uprostřed lesa s přesností několika metrů. Jediný problém může nastat v horách, kde jste obklopeni vysokými hřebeny a dostupnost družic je zde minimální. Dále má sčítatel povinnost zaznamenávat prošlou trasu mezi body, která může sloužit pro kontrolní sčítání čtverce nebo k ověření provedené práce.

Podmínky účasti

Sčítatel musí poznat podle vzhledu a především podle hlasu všechny rumunské druhy ptáků. Naštěstí jsou ptačí společenstva rumunských Karpat velmi podobná našim. Rozdíl je však v četnosti jednotlivých druhů. Tak například u nás vzácný lejsek malý, obývající staré bukové porosty, je v Rumunsku poměrně běžný. To platí i pro našeho nejvzácnějšího šplhavce – strakapouda bělohřbetého, který naopak v rumunských lesích patří mezi nejběžnější šplhavce. U druhů, které u nás nežijí, jako jsou skřivan ouškatý (*Eremophila alpestris*) či sedmihlásek šedý (*Hipollais pallida*), je třeba si předem najít a „naposlouchat“ hlasové projevy, aby nedošlo k jejich eliminaci či záměně s jiným druhem v průběhu sčítání. Dále je potřeba být obezřetný a všimnout si různých dialektů u nás běžných ptáků, kterými by nás mohli zmást třeba strnad obecný nebo slavík obecný.

Doprava a ubytování

Do Rumunska jsme se dopravovali ve dvojicích autem po vlastní ose. Cesta do centrální Transylvánie je dlouhá přes 1000 km a trvala s přestávkami přibližně 30 hodin.

Vede okolo Budapešti, Szegedu přes rumunský Arad do Brašova. Na rumunských hranicích doporučuji v dobrém kurzu směnit eura za rumunskou leu. Chcete-li využít možnost proplacení pohonných hmot organizátory sčítání, je potřeba splnit podmínku dvou sčítatelů v jednom autě. Tato podmínka omezuje možnosti „ubytování“, protože při rozvozu na mapovací čtverce se mapovatelé rozdělí a jeden zůstane bez auta na svém čtverci a druhý odjede s autem na čtverec svůj. Další den odpoledne si prvního mapovatele řidič vyzvedne a kolotoč pokračuje dále.

Ač mají rumunské silnice všelijakou pověst, byli jsme překvapeni. Hlavní tahy spojující velká města a protínající celé Rumunsko jsou ve velmi dobrém stavu. Výjimku ale tvoří vlakové přejezdy, které jsou nepopsatelné. Překvapení neustoupilo ani při sjezdu z hlav-

ních tahů na okresní a místní cesty, kde jsme se museli držet všeho, co bylo v autě pevně ukotveno. Cesty jsou široké, nezpevněné a děravé. Za sucha se z nich nepředstavitelně práší a po dešti jsou plné bahna.

Ať již bylo počasí vlídné či nikoliv, zvolil jsem nejjednodušší variantu ubytování – pod širákem. To omezilo hmotnost bagáže o několik kilogramů. Samozřejmě nastaly menší komplikace, jako při dvacetihodinovém nepřetržitém dešti, ale jindy jsem si vychutnal nezvykle jasnou noční oblohu a vůni kvetoucích akátů.

Pro návštěvu Rumunska rozhodně doporučuji nejzákladnější znalost místního jazyka – pozdravy, děkování, odkud jsem, jakým jazykem mluvím a nemluví, základní suroviny... Místní obyvatelé vždy potěšilo, když jsem je pozdravil tradičním „Buna ziua“, a ptali se, odkud jsem. Bohužel, neumí ani slovo

Foto: Štěpán Mikulka (ordinaryangels.net)

Skřivan ouškatý je jedním z druhů, kterými se rumunská avifauna liší od té české.

Foto: Kamil Hromádka

NP Piatra Craiului.

Foto: Lubomír Hlášek (hlasek.com)

Mezi nejhojnější rumunské šplhavce patří strakapoud bělohřbetý.

Foto: Ondřej Dušek

Pohled z vrcholu Piatra Craiului.

anglicky a i přes fakt, že je rumunština románský jazyk, vám znalost francouzštiny při mluvení příliš nepomůže.

Z více než deseti nocí, strávených pod rumunskou oblohou, jsem měl pouze jeden nepříjemný střet s místními občany. Po příjezdu na sčítací čtverec u Craiovy u Dunaje na jihu Rumunska jsem měl konflikt s pastevci ovcí, kteří si o mně mysleli, že pašuji drogy přes Dunaj do Bulharska. Jejich řešení bylo jednoduché – zavolali policii. Toto noční setkání s rumunskou policií bylo po delším vyjednávání francouzsky, rumunsky a neverbálně, šacování a nátlaku nakonec vtipné. Tato zkušenost mě utvrdila v názoru, že Rumuni jsou nesmírně srdnatí lidé, bojí se o svá stáda a neznají turisty. Doufám, že tyto vlastnosti Rumunům ještě pár let vydrží.

Vojtěch Brlík | je studentem gymnázia ve Frýdlantě nad Ostravicí. Jako člen SVOB se věnuje bahňákům – především v ČR hnízdícím – a chřástalu polnímu. Pořádá akce pro veřejnost a školy spojené s osvětou činnosti ornitologů a kroužkování. Pomáhá monitorovat sovy a ještěrky v PO Beskydy. Mezi jeho oblíbené ptačí skupiny patří druhy zemědělské krajiny. Rád cestuje.

NAŠE VÝROBKY NALEZNETE U VÝHRADNÍCH SPECIALIZOVANÝCH
PRODEJČŮ A ONLINE NA WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

MODELOVÁ ŘADA ATX/STX **ROZHODNĚ** *SPRÁVNÁ VOLBA*

Pobřežní útesy poskytují každému pozorovateli ptactva úchvatný zážitek. Jedineční mořští ptáci, jako je buňák nebo albatros, Vás ohromí svou elegantní akrobacií. Teleskopy modelové řady ATX/STX společnosti SWAROVSKI OPTIK Vám poskytnou možnost pozorovat tyto vzácné tvory úplně zblízka. Tato modelová řada poprvé realizuje změnu výkonu teleskopu výměnou objektivu. Pozorujete-li ptactvo na pobřeží nebo v mokřadech, zvolte 95mm-objektiv se zvětšením až 70x, což Vám umožní plně si vychutnat jejich krásu a užít si křišťálově čistý obraz. Pokud cestujete nebo trávíte dlouhé dny v terénu, bude pro Vás ideální volbou kompaktní 65mm-objektiv. Užijte si tyto vzácné okamžiky – se SWAROVSKI OPTIK.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

80
SINCE
1933

LEPŠÍ
POHLED
NA
SVĚT

Chráníme přírodu společně

Exkluzivní nabídka nejoblíbenějších modelů
pro pozorovatele ptáků a přírody:

- MeoStar S2 82 HD
+ okulár 30-60x WA / okulár 20-70x
- Adaptér S2
- Lišta S2
- MeoPix
- Fotoadaptér
- Brašna S2 Stay-on case
- Meopta/Manfrotto stativ
- MeoStar B1 8x32 jubilejní
- MeoStar B1 8x42
- MeoStar B1 10x50
- MeoStar B1 10x42 HD

25%
sleva

na nejoblíbenější
produkty*

Doporučeno
Českou společností
ornitologickou

meopta

www.meopta.com

* z doporučené maloobchodní ceny pro členy ČSO

Tradice
od roku
1933